

Édes Anyanyelvünk

XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1996. JÚNIUS

ÁRA: 50 FORINT

A szó becsületéért!

A honfoglalás 1100. évfordulójának esztendejében, nemzetünk jövője iránt érzett felelősségtől áthatva őszinte tisztelettel fordulunk minden magyar emberhez, akit nemcsak saját magának és szűkebb környezetének anyagi boldogulása érdekel, hanem a magyarság szellemi értékeinek, kultúrájának megőrzését és gyarapítását is fontosnak tartja.

Mostanában egyre többen kérdezik: vajon lesz-e magyar nyelv, és ha igen, milyen lesz a következő évezredben? A kérdés felvetését a mai nyelvvállapot és nyelvhasználatunk aggasztó jelenségei indokolják. A szónak napjainkban nincs meg a kellő becsülete. Nincs meg sem a mindennapi élőbeszédben, sem pedig a közéleti nyelvhasználatban: a szónoklatokban, nyilatkozatokban, amelyekben mind gyakoribbak a pongyolaságok, ködösítések, csúsztatások.

Történelmünk során – amikor erre szükség volt – nemzetünk nagyjai mindig figyelmeztettek az anyanyelv jelentőségére, nemzetmegtartó erejére.

A múlt században Kölcsey ezt írta: „Jaj a nemzetnek, mely lakhelyeiből kiüldözöttet! Jajabb annak, mely ősi nyelvétől fosztatott meg!” Idehaza a nyelvtől való megfosztás még nincs napirenden, de a határainkon túl már megindult az anyanyelvtől való megfosztás aggasztó folyamata.

Századunkban is megkaptuk a figyelmeztetést íróinktól, költőinktől, jeleseinktől. „Oh, jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok S azt meg kell védened” – írja A magyarokhoz című versének kezdő soraiban Füst Milán. „A magyar nyelv természeténél fogva az egyszerűséget és a világosságot kívánja” – emlékeztet bennünket „szavaink nagyfejedelme”, Illyés Gyula. „A nyelv adománya nélkül nem lehet sem kereskedni, sem országot igazgatni” – vallja Déry Tibor.

Az elmondottakból bizonyára minden gondolkodó ember előtt világossá vált, hogy az idézetekben foglalt megállapításoknak mai életünkben, nyelvhasználatunkban is irányadóknak kell(ene) lenniük. A valóságban nem így van, s különösképpen nincs így a közéletben. Pedig a pontos, igaz nyelvhasználat nem öncélú követelmény, hanem azért nélkülözhetetlen, mert hitelt érdemlő, kölcsönös bizalmon alapuló párbeszéd ember és ember, nemzet és vezetői között csak akkor jöhet létre, ha mindkét fél gondosan ügyel arra, hogy mondanivalóját, elképzeléseit pontos, egyértelmű és árnyalt nyelven közvetítse, minden kétértelműséget – véletlen vagy szándékos csúsztatást – mellőzve, sőt kizárva. Csak ilyen közlésforma megvalósítása következtében alakulhat ki az a ma még hiányolt bizalom, amely a nemzet jövőjéért végzendő közös munkánk alapja, hönőhajtott sikeres életünk záloga lehet.

Ezért arra kérünk minden, a haza sorsáért felelősséget érző, itthon vagy a határainkon túl élő személyt, közösséget (intézményt, szervezetet, társaságot), akinek, ill. amelynek anyanyelvünk azon kívül, hogy a kommunikáció nagyszerű eszköze, még kultúránk leteleményese, egyik legdrágább nemzeti kincsünk is, hogy képviselje saját környezetében a kimondott szó becsületének helyreállítását, ezzel is elősegítve a nemzetet belül ma még meglévő átkos széthúzás megszűnését és a szomszédos nemzetekkel való megbékélést.

Azokban a meggyőződésünkben, hogy felhívásunk a magyar emberek többségének véleményével egyezik és ennek alapján igényével is találkozik, kívánunk sikeres új évezredet a nemzet minden polgárának a határokon innen és túl.

Budapest, 1996. április 18-án, a magyar nyelv hetének nyitónapján*

AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGE

* Magáról a magyar nyelv hetéről, annak eseményeiről lapunk következő számában közlünk értékelő beszámolót. A szerk.

A TARTALOMBÓL:

Balázs Géza:
Tömegkommunikáció
és anyanyelv

Hatvani Dániel:
Az elférgesült filozófia

Molnár Zoltán Miklós:
Banktár

Pásztor Emil:
Az Iy jövőjéről

Holczer József:
(Meg)erőszakolják a
nyelvet?

Kerék Imre:
Majomország

Valamint:
Toi-Toi biovecé, kenő,
sarokpont,
sznobiltelefon

És:
OKTV-útmutató, nyelvi
mozaik, kínos rímek,
pontozó,
keresztretjvény

Előfizetés-gyűjtő versenyünk eredménye

1995. évi 4. számunkban előfizetés-gyűjtő versenyt hirdettünk, s azt ígértük, hogy a verseny eredményét a következő évben – vagyis idén – ismertetjük is a lapban.

A tájékoztatásnak most jött el az ideje. Azért csak most, mert, mint jeleztük is, nem elég az, hogy megkapjuk az új előfizetők adatait. Magától értetődően csak akkor számít valaki új előfizetőnek, ha egyéves előfizetése be is érkezik a szövetségbe. Ezért aztán várnunk kellett, amíg az új előfizetőként jelzett személyekhez általunk eljuttatott befizetőlapok segítségével vagy más úton beérkezik hozzánk az előfizetés összege is.

Sajátos eset, de talán nem is véletlen, hogy akik az előfizetés-gyűjtő versenyben a legjobb eredményt érték el, egytől egyig a lap vagy a szövetség munkájában eddig is tevékenyen részt vevő tagjaink, barátaink, munkatársaink, s egytől egyig azt is jelezték, hogy nem a legjobbaknak kitűzött jutalom kedvéért, hanem arról lemondva, versenyen kívül toborozták az új előfizetőket, illetve az új szövetségi tagokat.

Áldozatos munkájukat s nemes gesztusukat itt, a nyilvánosság előtt hálásan köszönjük, ám akár versenyen kívül, akár a verseny keretében növelték előfizetőink taborát, a köszönet mellett a jutalom is megilleti őket. Nem soroljuk fel mindazokat, akik új előfizetőket szereztek, de legalább a verseny első három helyezettijének nevét közzétesszük. A legtöbb új előfizetőt – harminchatot – **Zoltán Hunor Csaba** középiskolai tanár szerezte, a második helyezett **Vízkelety Barnabás** egyetemi docens (17 előfizető), a harmadik pedig a 10 új előfizetőt szerző **Gerendeli György**, aki cikkkel is nemegyszer gazdagítja lapunkat; jelen számunkban is van írása.

Tehát ők hárman lettek előfizetés-gyűjtő versenyünk nyertesei, de valójában mindnyájan nyertesek vagyunk, éppen az ő elismerésre méltó munkájuk eredményeként.

G. L.

TARTALOM

A szó becsületéért!	1
G. L.: Előfizetés-gyűjtő versenyünk eredménye	2
Balázs Géza: Tömegkommunikáció és anyanyelv	3
Hajdú Ferenc: Germanizmusok, ruszicizmusok, angloániák	4
Kerék Imre: Majomország	4
Minya Károly: Toi-Toi biovéce	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Útmutató az 1996/97. tanévi Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny magyar nyelvi pályatételeihez	6
May István: Aki, amely, ami	7
Hatvani Dániel: Az elférgesült <i>filozófia</i>	8
Mikulás Gábor: Kinek nem inge, még lehet marketingje	8
Maróti István: Egy kontingensnyi vállalkozói szféra a Parlament Cafében	8
Molnár Zoltán Miklós: Banktár	9
Gerendeli György: Kitérőm a parasztyalázat	9
Grétsy László: Ez az idő alatt? Az a ház mögött?	10
Szathmári István: Ökörítőfülpös	10
Pásztor Emil: Az <i>ly</i> jövőjéről	11
Buvári Márta: Hogy-hogy-hogy?	11
Láng Miklós: A Celsius-foktól a Réaumur-fokig	11
Bégé: Maroktelefon, mobil, sznobil	12
Holczer József: (Meg)erőszakolják a nyelvet?	12
G. R.: Sarokpont – sarokszám	12
Graf Rezső: Kenő	13
M. K.: Nulladik típusú kifejezések	13
M. I.: Agnoszkált focisták az Üllői úton	13
Dénes György: Kínos rímek, rímes kínok	13
M. K.: Kazinczy-verseny Egerben	14
Szende Aladár: Egy nap a lendvai tanárok között	14
Nyelvész-lelet	14
Komoróczy György: A magyar nyelv napjai Csikszereében	15
Egres Jenő: Draskóczy Török Gábor halálára	15
B. G.: A romániai magyar nyelvjárások atlasza	16
Markó Alexandra: Bolla Kálmán: Magyar fonetikai atlasz	16
Balogh Mária: Nem véletlen, ha gyémántként ragyoghat	16
Heltainé Nagy Erzsébet: Szathmári István: Stílusról, stilisztikáról napjainkban és Három fejezet a költői stílus történetéből	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztrejtvény	19
Sebestyénne Varjú Anna: Diákszám	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 267-9267

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a HELIR, a Bp.-i HIRKER Rt.,
az NH Rt. és több más terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), amelynek címe: 1900 Budapest, XIII., Lehel út 10/A. (Kérésre az iroda postautalványt küld!)

Előfizetési díj:

egy évre 250 Ft

Számonkénti ár: 50 Ft

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Belépési nyilatkozat és csekk kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk

szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza

Bencédy József

Deme László

(a szerkesztőbizottság elnöke)

Fábián Pál

Grétsy László

Kemény Gábor

Maróti István

Cimlapterv:

Heiling Zsolt

Lapunk kiadását

az MHB Magyar Sajtóalapítvány,

a József Attila Kulturális és

Szociális Alapítvány,

a Nemzeti Kulturális Alap,

az MHB Táncsics Mihály Alapítvány

és a Művelődési és Közoktatási

Minisztérium Közoktatás-fejlesztési

Főosztálya segíti.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.

1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.

Telefon: 132-3511

Felelős vezető: Schmidt Gábor

Tömegkommunikáció és anyanyelv

Médiaszakemberek, politikusok vitatkoznak a közszolgálati tömegkommunikációs eszközök (médiá) feladatairól, jellemzőiről. A nyelvészek is hallatják hangjukat. 1995-ben az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága felhívással fordult a sajtó munkatársaihoz a nyelv védelmében. Megszületett a médiatörvény, abban azonban többszöri felhívás ellenére sincs a nyelviséggel kapcsolatos kritérium. A Magyar Rádióknak van egyedül nyelvi és mikrofonbizottsága. A médiatörvény értelmében átalakul a magyarországi tömegkommunikáció. És ki figyel eközben a legfontosabb kifejezőeszközre, a nyelvre?

Nem lehet vitatni, hogy a hangos és hangos-képes médiumok – ha különböző mértékben is – hatnak ránk. A szakemberek véleménye megoszlik abban, hogy a tömegkommunikáció hatása valójában mennyire jelentős: kicsi, mérsékelt vagy nagy. Mindháromra van példa. A tömegkommunikációnak a nyelvre gyakorolt hatását tudományosan még nem mértük fel. A nyelvjáráskutatók sokszor elmondták, hogy a tömegkommunikáció felgyorsítja a nyelvi egységesülést, hozzájárul a nyelvjárások felszámolásához. Ez nem teljesedett be. De a média fölerősítésével „lövedékszerűen”, tehát nagy hatással a legkülönfélébb nyelvi divatok indultak el. Ilyenek a rádiókabaré elterjesztette frazémák: *Lepsénynél még megvolt, A kivehető ajtósz NDK-turmixgép.* A tévévetélkedőből származó kelt szólás: *Nem nyert hangszórót.* A kabaré által lejárattott nevek: *Lujza, Jenő.* A tájnyelven beszélők kicsúfolása (*Csáti falugyűlés, Kató néni és társai*). Az ironikus céllal utánzott „bunkó” beszédmód, amely értelmiségi divatként terjed (*„Huggyos Jóska”).* Az egyre általánosabbá váló „énekítő” beszédmód. A nyilvános nyökögés (*öö-zés, eee-zés*) és nyekergés (szóvégi rekedtes hangképzés). A kirekesztő (eredetileg szűkebb körben használt, jórészt idegen eredetű pénzügyi, gazdasági, politikai stb.) kifejezések dömpingszerű használata. A kereskedelmi rádiókban azután megindult a nyelvi *szlömösödés* (elnyomorodás): ennek egyik legjellemzőbb jegye a *nyelvi infantilizmus* (gyatra beszédkészség, fogalmazás; szerkesztetlenség; heherészés; „szószürkület”; egyHANGúság). A megsaporodott „betelefonálás” műsorokban könnyűszerrel lehet tanulmányozni ezt. Roland Barthes írja, hogy a tömegkommunikációs eszközök hatással vannak mindennapi beszédkultúránkra. Zilahy Lajos szerint: „Rádió nélkül Mussolini nem tudta volna így torkon ragadni az olasz népet”. Egyed Péter: „az értéktelenedés intézményesül a nyelvben, súlyosan befolyásolván a tulajdonképpeni face to face típusú helyzeteket is”.

Mindenki ismer reklámszlogent dúdoló gyermekket és felnőtteket.

Hangzás alapján szinte azonnal megkülönböztethető a „közszolgálati” és a „kereskedelmi” médium; akkor is, ha a két típus éppen a hosszú szabályozatlanság miatt keveredik. A közszolgálati rádió és tévé „álruhás” kereskedelmi médium is egyben.

Persze vannak káros nyelvi divatok média nélkül is. A tömegkommunikációs eszközökben „tömegével” ma még nem *suk-sükölnék* (már jóval többen *szukszükölnék* – „akkor most *elfogyasszuk* ezt a süteményt”), és nem *nákolnak* („*írnák* neked egy levelet”). A magyar lakosság nagyobbik része egy felmérés szerint mindennek ellenére *suksükiöl* és *nákol*. A nyelvművelés és a tömegkommunikációs nyelvi minta tehát ebben az esetben nem elég hatékony. Hatása: kicsi; legföljebb: mérsékelt. A nyelvtudománynak voltak nagy hatású alakjai és mozgalmak, amelynek nyomát nyelvünk a mai napig őrzi (Révai Miklós, Kazinczy, Kosztolányi, a nyelvújítás, a sportnyelvújítás).

Vannak-e valóban kicsi, jelentéktelen hatások? Vannak. Hiába lehetett évtizedeken át hallani a közismert politikus szószszerántásait és betűejtését (*a szoc’lizmus út-ján*) – ez mégsem terjedt el.

A közszolgálatosság alapvető jellemzői: a megbízható, gyors információszolgáltatás – a magas kultúra, művészet közreadása, részben teremtése és őrzése – a nyilvánosság biztosítása – az életmódgazdagító tevékenységek szolgálata – a színvonalas szórakoztatás – a könnyű hozzáférhetőség. A közszolgálatosságba beleértendők vélem a *nyelvi kritériumot*, vagyis azt a *nyelvi minimumot* is, amelybe beletartozik a közvetítő közeg (a hangzás, a nyelv) ápolása; szerepének közéleti-köznyelvi mintaként való felfogása; a legnagyobb hatásfokú „mindenki általi megértés” biztosítása. Mindezek alapján az országos közszolgálati rádióban és televízióban *igényes, választékos, mintaértékű nyelvhasználatra* van szükség; és szeretném hinni: igény. Természetesen a helyi, kereskedelmi és „alternatív” rádiókban további, akár szubkulturális nyelvváltozatok is megjelenhetnek.

A nyelvi infantilizmus, az egyes értelmiségi körökben nyelvi divatként terjedő „posztmodern” szójátékok tömege, a nyelvi szerkezet fölbontása; a „jelentés-játékok” aligha valók egy közszolgálati adó mindennapi közlési funkcióit ellátó műsorába. Az e nyelvetet előnyben részesítő irodalmi folyóiratok ezer példányban sem kelnek el.

A közszolgálati médiában vannak „fontos”, mert az üzletből kimaradó műfajok: ilyen a (dokumentum)riport, a komoly-

zene, a művészet, az irodalom, a tudomány (os ismeretterjesztés), az igényes gyermekműsor, a rádió- és a tévéjáték stb. Ezeket a műsorfajtákat előnyben kell részesítenie a közszolgálati médianak. Bizonyos *nyelvi divatokkal* (infantilizmus, tabutörés) gyors és olcsó hatást lehet elérni. Ezek ellen azonban a közszolgálati médianak védekeznie kell. Előnyben kell részesítenie a művelt, igényes, (szakmailag) hatékony nyelvhasználatot. Azért van erre szükség, mert a műveltség, a beszédkultúra, az igényesség erőfeszítés, tanulás, értékteremtés eredménye – e nélkül pedig aligha beszélhetünk rendezett társadalomról.

A magyar nyelven beszélő rádió és televízió az egyik legnagyobb információ összekapcsoló erő, identitásjel; ismeretterjesztő „szabadegyetem”, művészeti élményt jelentő irodalmi színpad, színház, hangversenyterem. A helyi és kereskedelmi rádiók szaporodásával ezek a fontos funkciók visszaszorultak; a közzségi és a köztelevízió tehát egyre inkább az egyetlen igazi választékot kínáló alternatíva lesz. (Prognózisom szerint a kereskedelmi jellegű hírközlegek is előbb-utóbb kénytelenek lesznek közszolgálati funkciókat átvenni; a kezdeti népszerűségi rohamot ugyanis tömeges népszerűségvesztés fogja követni.) Ez pedig – hosszabb távon – az igényes nyelvzetnek kedvez majd!

A közzségi és köztelevízióknak a legszélesebb hallgatósághoz kell szólania, ezért nem engedhet meg magának fő programjában nyelvi igénytelenséget. A legszélesebb közönséghez a magyar szociokulturális hagyományokhoz illeszkedő köznyelvi norma (sztenderd) jut el. Ezt mindenki ismeri. Ez a tájékozódási pont.

A sztenderd nem valami steril, életidegen nyelvetet! A sztenderd a „szép”, az igényes beszéd – sokféle változattal. A változatok között – egy-egy műsorszámban – a tájnyelv vagy a szleng is megjelenhet. A zárt *e* hang (azoknál, akik egyébként is beszélnek), a kommunikatív gyorsabb beszédtempó üdvözlendő; megfigyelésünk szerint ez egyáltalán nem zavarja a befogadót. A súlyos beszédhibákra sokkal „allergikusabban” reagálnak.

A rádiós, televíziós számára az igényes beszéd a legalapvetőbb szakmai követelmény. Aki sánta, nem jelentkezhetsz balettintézetbe. Idegen nyelvi vizsgánál megkövetelik a pontos grammatikát; csak a magyar nyelvtant nem kell eléggé ismernie egy újságírónak – ugyanis a központi vizsgakövetelményekben nincs benne.

A piac törvényei befolyásolják a tömegkommunikációt, s rajta keresztül a nyelvet is. A nyelv és a tömegkommunikáció azonban olyan meghatározó szerepet játszik a társadalom, az egyes ember életében, hogy nem lehet a piac játéknak kitenni. Védni, védenünk kell a közjó érdekében a közrádiót és a köztelevíziót!

Balázs Géza

Nyelv és rádió címmel 1996. június 6-án a Magyar Rádió nyílt szakmai napot rendez a Rádió Márványtermében. 10 órakor Balázs Géza A közszolgálatosság nyelve című előadása hangzik el. Ezt Simkó János, Nej György, Deme László, Hanthy Kinga, Sumonyi Papp Zoltán és Wacha Imre hozzászólása követi. 14 órától a Tetten ért szavak és a Magyarán szólva rádióműsor nyilvános felvétele lesz. Az érdeklődők a Pollack Mihály téri bejáraton át közelíthetik meg a Márványtermet.

Germanizmusok, russzicizmusok, angломániák

Hazánk viharos történelme annál erősebben hatott rossz irányban a nyelvhasználatra, minél szélesebb lett a magyarok beszélő és író hivatalnokok és hivatalnok lelkületű tollforgatók rétege. Az első nyelvművelők és nyelvújítók még a latin nyelv hatása ellen voltak kénytelenek védekezni, majd a germanizmusok és az ellenük folytatott küzdelem másfél évszázada következett. Mivel a polgárság, a városi lakosság zöme német anyanyelvről tért át a magyarra, ez a befolyás és a harc az élet minden területére kiterjedt. Így is ritkán akadt olyan igazi siker, amilyen a sportnyelv gyors megmagyarosítása volt. 1945-től kezdve megjelentek a russzicizmusok, amelyek a némettől eltérően a saját és a hivatalok nyelvére korlátozódtak, hiszen rendszerint bürokratikus mondatok hasonló szellemű fordításaiból eredtek. Nemigen jutottak ki sem az utcára, sem a magánéletbe. Az olyan jövevényeket pedig, amilyen a *szputnyik*, a *kolhoz*, a *szovhoz*, a *kombáj*n és néhány társuk, nyelvi szempontból nem kárhóztathatjuk. Ezek nem szegényítették szókincsünket, mert nem megélvőket szorítottak ki.

Napjaink nemzetközi nyelve, az angol(-amerikai) világméretben terjeszkedik. A gyakran változó politikai helyzettel szinte függetlenül, nálunk csendesen, szinte észrevétlenül kezdték kiszorítani a germanizmusokat az anglicizmusok. Ehhez hozzájárult az, hogy az iskolázott emberek első (és utolsó) tanult nyugati nyelve a német helyett az angol lett. Maga a jelenség már 1945-ben elkezdődött, 1956-57 után pedig fokozatosan megerősödött. Hordozói az amerikai filmek, az áruk, a kölcsönös idegenforgalom, a tévék és mindelelőtt és -felett a komputerkorszak eljövetele. Mindezek robbanásszerűen hódítanak tért a rendszerváltás óta. Így pl. a mindent egybeírást (germanizmus) felváltja a mindent különírás – azaz „különírás” – (anglicizmus). A melléknévek, melléknévi igenevek közép- és felsőfoka helyett elterjed az *inkább* + alapfok, *leginkább* + alapfok alakú erőltetett és jelentésben is különböző forma, az angol *more* és *most* tükörfordítása. A magyar nyelv és irodalomtanítás gyengesége, a jó irodalom olvasásának visszaszorulása, a nyelvtan lenézése oda vezet, hogy az emberek

nagy többsége észre sem veszi a nyelvrontást; a félművelt nagyképűség, a karrierizmus, a külsőségeken megnyilvánuló üzleti szellem pedig a legjobb táptalaja az angol hatásnak. *Hot-dogozunk* és *hamburgerezünk* szóban és evésben, *colázunk* és *sevenupozunk* szóban és ivásban, *paradon: drinkingben*; *shopba* és *szupermarketbe* járunk vásárolni, *pubokban* és *drinking barokban* isszuk le magunkat; ezek felszínes és nyilvánvaló jelenségek. De milyen provincializmusról árulkodik vezető politikusok és magukat tudósnak tartó közgazdák szájából a „dzsidípf”-zés,

Kerék Imre:

Majomország

Anglusok és germánok, erre, ez itt Majomország, mása tiéteknek, nem lehet az se külön.

Minden szinten elértük a művelt, vén Európát.

Látja, ki nem vak, hogy mennyire otthonos itt.

Ing, gatyá, szűk bugyogó – bő választék a PROGENT-ben;

bízzást megveheted: mindegyik extra fazon.

A HAPPY BOX-ban kártya, dohány, álnépi műtyürrék

bűvölik erszényed: lepd meg a kedveseid!

Illatszert, púdert vagy rúzszt keresel szeretődnek? –

Hogy boldoggá tedd: PARFUMERIE-be loholj!

Ám ha dagadt izmokkal vágysz megigézni a nőket:

járj BODY BUILDING-re, s bizton eléred a célt.

Vagy feleséged van, s fonnyadt és vézna szegényke? –

TRAPP AEROBIC CLUB-ba küldjed el őt szaporán,

és hogy nyáriasan barnálljon a bőre, időnként

még a SOLAR CENTER fényfürdője sem árt.

S hét végén, ha lazítani vágytok: hív a MUSIC DOME

vagy valamely PUB, hol habzik a mézszínű sör.

amit szó szerint kevesen értenek. Semmiképpen sem a 9.999.000 hallgató vagy olvasó, még az „éjcsbfó”-n keresztül sem!

Csúf dolog az idegen szavak és kifejezések szolgálai alkalmazása; ennek legkirkívóbb esetei ellen esetleg még adminisztratív eszközökkel, törvényel, rendelettel is fel lehetne lépni (pl. az üzleti feliratok, a hirdetések, a használati utasítások, a rádió és a televízió nyelvét illetően). Abszurd színdarabba illő, hogy miközben szót emelünk a szlovákiai és az erdélyi utcák kétnyelvűségéért, Budapesten és vidéken eluralkodik az angolszász egy-, ill. fél-nyelvűség, esetleg egy kis *Zimmer frei*-jel vegyítve! De még ezeknél is alattomosabb és veszélyesebb az idegenség a szórendben, a kötőszók, az írásjelek használatában, a tükörfordításos frázisokban, mert a nagy többség észre sem veszi őket, éppen ezért alattomban ássák alá nyelvünk épületét.

Hajdú Ferenc

Toi-Toi biovécé

Tisztelettel jelentem, az elbioso-dás veszélye fenyeget bennünket. Történik ugyanis manapság, hogy *bio-* előtagú összetétellel oly nagy számban bővül szókincsünk, hogy már-már azt mondhatjuk, bio itt, bio ott, bio az egész világ. Nézzük csak sorjában!

Van már *biotető*, *bioétrend*, *bioecet*, *biokönyv* és *biopapucs*. Sőt *biomondás* is, miszerint ételed legyen orvosságod! S már képzett alakban is előfordul ez a rövid szócska; a következőt olvashattuk

az egyik lapban: az egészséges kosztolásmód kritériuma a *bioság*. A tény igaz, a felszólítás jogos, hogy együnk minél több növényi alapanyagú ételt, de a szó, úgy vélem, nyakatekert.

Egyébként ezt a rövid kifejezést leggyakrabban abban az értelemben használják, hogy 'egészséges életmód szerinti, gyógyító hatású'. No persze vannak kivételek, mert a mai napig nem tudtam megfejteni, vajon mi köze lehet ehhez az értelemhez a diákszigeten felállított Toi-Toi *biovécek*-nek...

Mindezek után akár mondhatjuk azt is, hogy elvégeztük a *biopermetezés*-t a kertben, azaz leszedtük a beteg leveleket a fákról. Komolyra fordítva a szót, ez ügyben, mint már oly sokszor, a finnek ismét egy lépéssel előttünk járnak, ők ugyanis lefordították ezt a nemzetközi szórövidülményt, a *bio*-t, s bár hosszabb: *luonnonmukainen* – magyarul azt jelenti, 'természet szerinti' –, de megérte.

Ha idejében találtunk volna mi is jó szót, Nagy Bandó András sem nevezhette volna magát *biohumoristá*-nak mindezek ironizálására. Most már késő bánat, *biogondolat*.

Minya Károly

NYELVI MOZAIK

(Angol-magyar szövecc – A szem rágógumija s más ilyenek – Jukker – Amikor a hóhért akasztják)

A graffiti (magyarul *falfirka*): korunk népköltészete. Tudom, sokan vannak, akiket felháborít, hogy a firkálók elcsúfítják a frissen festett épületeket, az emlékműveket, szobortalapzatokat és egyáltalán mindent, amire írni, rajzolni lehet. De néha mulatságos perceket is szerez egy-egy ilyen felirat. Íme egy egészen új példa!

A budai Duna-parton a Legfelsőbb Bíróság épületének amúgy is agyonfirkált falára korábban ezt írta fel valaki:

LOVES,

azaz 'szerelmek' (alkalmasint egy rockzenekarnak a neve). Egy másik firkáló most „kijavította” és ezzel magyarra fordította az angol szót, így:

LÓVÉS.

Hát, mi tagadás, a „love”-hoz valóban szükség van némi „lővé”-ra (is). Azért a szerelem nemcsak a „lövés pasasoké”, ugye, fiatal falfirkáló barátaim?

Autós olvasóim – de talán a nem autósok is – bizonyára tudják, mik azok a *fekvő rendőrök*: a járműforgalom lassítására létesített mesterséges útakadályok. Ezen az úttesten keresztben fekvő betonhúrkákon csak nagy nehezen zötykölődik át a gépkocsi, közben a vezető szükségképp lelassít. Mire újból felgyorsíthatna, már jön is a következő fekvő rendőr, és így tovább.

Egy új fogalmat a nyelv többféleképp is megnevezhet: idegen szó átvételével; újonnan alkotott saját szóval; már meglevő szavainak újszerű összekapcsolásával. A *fekvő rendőr* esetében a legutóbbi történt: a *rendőr* itt metafora (az útakadály rendőr módjára korlátozza a sebességet, irányítja a forgalmat), ezt egészíti ki a *fekvő* jelző, amely a kép és a vele jelölt dolog különbségére mutat rá: *rendőr*, *de fekvő*.

Az efféle metaforikus körülírások vagy körülíró metaforák sokkal gyakoribbak a nyelvben, mint hinnők. Azt a módszert, hogy kamionokat egy-egy útszakaszon tehervonattal szállítanak, illetve magát a kamionszállító vasúti szerelvényt így nevezik: *gördülő országút*. Sok ilyen kép van a bizalmas(abb) társalgás nyelvében meg az argóban is. A kivételesen nagy tárgyi tudású ember *két lábon járó* vagy *élő lexikon*. A feltűnően öltözött nő (újabbán akár férfi is) *kétlábú* vagy *mozgó kirakat*. Az *éjjeli pillangó*-t meg a *sarki angyal*-t pedig talán nem is kell magyarázni.

Mindezekben a jelzős szó szerkezetekben a képes értelmű (metaforikus) jelzett szót a jelző nemcsak kiegészíti, hanem úgyszólván helyesbíti is: *országút*, *de*

gördülő; *lexikon*, *de két lábon járó*; *kirakat*, *de mozgó*; és így tovább. A jelzett szó a képi síkról, jelzője a tárgyi síkról (a realitás síkjáról) való.

A körülíró metafora nemcsak minőségjelzős, hanem bírtokos jelzős szerkezet alakú is lehet: a nagyon jó táncos *a parkett ördöge*; a tévé *a szem rágógumija*; az AIDS *korunk pestise*; stb. Az effajta nyelvi lelemények – még ha egyvalakinek a fejből pattantak is ki – szinte azon nyomban „közkinccsé” válnak, majd ugyanilyen gyorsan közhellyé szűrülnek.

Befejezésül és ellensúly gyanánt lásunk egy költői nyelvi példát is! Szakács Eszter, a nagyon tehetséges fiatal költőnő a tengerből kiemelkedő, szél és víz formálta bazaltszirteket ezzel a címmel mutatja be: *A tenger gótikája*. (A Halak kertje kötetben.) Hát így is lehet. Ez nem forog majd közszájon, de nem is fakul villámgyorsan közhellyé, mert megtartja egyediségében a különösség és a – minőség.

Lassan már két éve, hogy Tamás Gáspár Miklós egyik írásában (Az antikommunizmus jövője. – Beszélő, 1994/27.) szemembe öltött egy ritka, régies idegen szó s az ahhoz fűzött kommentár. A szerző szerint az akkori MDF „rejtett programjára” (hogy volt-e ilyen, s ha volt, mit tartalmazott, az természetesen nem tartozik ide), tehát e programra „kevesen szavaztak volna – legföljebb az antiszemita »jukker asszonyok« (ifjabb olvasóim per sze ezt nem értik: jó nekik) a belbudai kerületekben”.

Bár saját magamat aligha sorolhatom az „ifjabb” olvasók közé, a *jukker* szót én sem értettem. Ez bosszantott (már csak azért is, mert nem tudom, miért jó nekem az, ha valamit nem értek). Megpróbáltam hát utánanézni a dolognak. A három értelmező szótárban (a régi hétkötezesben, a most kétkötetes „kézi”-ben és a mi diák-szótárunkban) nincs benne a *jukker*, s hiába kerestem a történeti-etimológiai szótárban meg az új tájszótárban is. A Bakos-szótár végre ismeri, de csak összetételi előtagként: *jukkerkocsi* (= könnyű, gyors járású kocsi) és *jukkerlány* (= fiús modorú és viselkedésű, fiú társaságban magát jól érző, eleven, vidám lány).

Eddig rendben is volna, de mit jelent maga a *jukker*? A választ a nemrég megjelent, szép kiállítású, kétkötetes Jókai-szótártól kaptam meg. Eszerint a *jukker* = gyors járású ló, melléknévként általában 'gyors járású', pl. *jukkerlány* = könnyű,

gyorsjáratú négylovas kocsi. Mivel Bakos Ferenc szótára a *jukkerkocsi*-t meg a *jukkerlány*-t német eredetűnek mondja, felütöttem egy német értelmező szótárt is (a Wahrig-félet), s ott ezt találtam: der *Jucker* = leichtes Wagenpferd, azaz könnyű kocsihúzó (vagy inkább: könnyűkocsi-húzó?) ló. E főnév az alemann *jucken* 'ugrik' igéből ered. Tehát afféle ugrálós, könnyűléptű lovacska a *jukker*.

A lányokra, asszonyokra való vonatkoztatás úgy alakulhatott ki, hogy az a nő, aki maga hajtotta a *jukkerkocsi*t, nyilván egyebekben is kitűnt határozott, férfias (vagy ahogy akkortájt mondták: „emancipált”) viselkedésével. Ezt látszik igazolni az akadémiai nagyszótár cédulaanyaga is. Ebben 16 adatot találtam a *jukker* szóra. Pl. Mikszáthtól (Gavallérok, 1897): „[Wilma] mester volt a társalgásban... S milyen szabadon, fesztelenül diskurál; kutya *jukkerasszony* lesz belőle, ha főköthöz jut.” A fiatal Krúdy így jellemzi a *jukkerlány*-t (Üres a fészek, 1897): „Ő nem fél egyedül járni az utcán, dacos egykedvűséggel néz el a férfiak feje fölött. S a járása nem csoszogó, alázatos, de fürge és ruganyos, mint az őzé”.

Ilyenek voltak hát a „jukkerlányok” úgy száz évvel ezelőtt. Hogy mai utódaik, a belbudai „jukkerasszonyok” milyenek, ahhoz – ismeretek hiányában – nem tudok és így nem is kívánok hozzászólni.

Az idei első számban megjelent egyik cikkcsekémben („A Magyar Posta meg a tárgyas ragozás”) ezt találtam leírni: „Míg *sorbaálllok* a postahivatalban a pénztári ablak előtt...” Egy kedves olvasónk (és olykor szerzőnk), Gáspár Istvánné most szóvá teszi levelében, hogy a *sorbaálllok* rosszul van írva, mert vagy *sorba álllok* (értsd: beálllok a sorba), vagy *sorban álllok* (ott álllok benne).

El kell ismernem, a levélírónak igaza van! Gyöngye mentség, hogy a *sorban álllok* formát – henye pesties ejtéssel – én így mondom ki: „sorbaálllok”, tehát *n* hangzó nélkül és egybeejtve (a *sorba[n]* itt inkább ígékötőszerű elem, mint határozói szerepű ragos főnév). A lényeg: meg kellett volna néznie a szabályos írásmódot a Helyesírási kézikönyvtárban.

Azaz dehogy is ez a lényeg! Hanem az, hogy amíg vannak olyan figyelmes olvasóink, amilyen Gáspár Istvánné, addig érdemes nyelvvelő cikket írni. (Még ha azok nem mindig hibátlanok is!)

Kemény Gábor

ÚTMUTATÓ

az 1996/97. tanévi Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny magyar nyelvi pályatételeihez

1. Idegen szavak és idegenszerűségek társalgási nyelvünkben és a közéletben

A téma bőven kínál lehetőséget önálló kutatásra, anyaggyűjtésre, szakirodalmi ismeretek elsajátítására, illetve földolgozására.

A magyar nyelv történetében különös szerepe van az idegen és jövevényszavaknak, szerkezeteknek. A dolgozatnak kiindulópontja lehet jövevény- és idegen szavak szétválasztásának kísérlete.

Óvakodjék a pályázó attól, hogy ennek a meglehetősen széles témakörnek minden ágáról szóljon; a választás is része munkájának. Ajánljuk például: az idegen szavak kiejtésének és írásának kapcsolatát, az idegen szavak alakváltozatainak, toldalékolásának kérdéseit, a „magyarítás”-t. Természetesen más kérdések fölvetése is lehetséges.

Mai szókincsünkön leginkább angol (amerikai) hatás mutatható ki. Ennek történelmi, társadalmi föl kutatása nem a pályázó feladata, legfőképpen korábbi korokkal szembeállítva (főként, ha a pályázó nemcsak angolul, hanem németül és/vagy latinul is tud; valamely idegen nyelv ismerete – egyébként nem elengedhetetlenül – szükséges).

Kíváncsiak vagyunk a pályázó saját véleményére is: miként értékeli a gyűjtött jelenségeket, mennyire „szigorú”, miféle ötletei támadtak munkája közben.

Szakmai és módszertani szempontból egyaránt kiindulópontul szolgálhatnak a *Nyelvművelő kézikönyv* és a *Nyelvművelő kézikönyv* cikkei és az ott megadott szakirodalom, valamint a jelzett folyóiratok későbbi számai is. A történeti áttekintéshez Bárczi Géza *A magyar nyelv életrajza* című munkáját javasoljuk.

2. A sportnyelv vizsgálata

A szaknyelvek közül a sport nyelve jut el a legszélesebb közhöz, ezért ez a nyelvi réteg kettős arculatot mutat. Jellemzői belső szakmaiságból és az érdeklődést felkeltő jegyekből tevődnek össze.

A pályamunkák írói több megoldási lehetőség közül választhatnak:

– elemezhetik egy vagy több sportág nyelvét, választhatnak az írott vagy beszélt sportnyelvi változat közül, vizsgálhatják a sport nyelvben az élénkítés eszközeit (pl. a képiség eszközeit);

– vállalkozhatnak általában a sportnyelv vagy egy sportág nyelvi változásainak bemutatására.

Bármelyik megoldást választják is a pályázók, foglaljanak állást a nyelvi jelenségek megítélésében, vonjanak le következtetéseket, alkossanak önálló véleményt a nyelvi fejleményekről! A sportnyelv vizsgálata saját gyűjtőmunkájukon alapuljon!

Javasoljuk, hogy a pályamunka megírásához kísérjék figyelemmel a sportújságok nyelvét, a Magyar Rádió és Televízió nyelvét, valamint ismerkedjenek meg a következő könyvekkel: *Nyelvművelő kézikönyv*; *Nyelvművelő kézikönyv*; Grétsy László: *Szaknyelvi kalauz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1964; *Szaknyelvi divatok*. Szerkesztette: Bíró Ágnes, Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.

3. Környezetem nyelvhasználata

A pályázó mindenekelőtt válassza meg a környezet körét. Legszűkebb a család, s ez tájul az életkor előrehaladásával a rokonság, az ismerősök, az iskola irányában, a falu, a város, a megye, a régió (azaz egy vidék) felé. A dolgok, a tevékenységformák megnevezése és a kommunikációs szokások különbözhetnek egymástól. Amit a kisgyerek *papi*-nak hall és mond, azt a diák *kajá*-nak, a háziasszony *étel*-nek (falun esetleg *itel*-nek), a kirán-

duló ember *elemőzsiá*-nak, az író választékosan *étek*-nek mondja. De nemcsak a szóhasználatban, hanem a szó szerkezetekben, a mondat- és szövegalkotásban is különböző formák léteznek.

A pályamű sikere nem azon fordul meg, hogy ki milyen nagyságú terület feldolgozását vállalja, hanem hogy azt milyen mélységben dolgozza fel. Ennek módszere a megfigyelés, az adatgyűjtés (cédulázás), azután a rendezés és kidolgozás. Ebben a munkamenetben sokféleképpen járhat el a pályázó. Párbeszédet lehet el (akár magnóra is felveheti őket), egy-egy számunkra szokatlan szó előfordulásának helyét és jelentését fedezheti fel rákérdezéssel, fülünk számára szokatlan hangzású szóalakot (hanglejtést, szórendet) jegyezhet fel, egy-egy foglalkozás vagy kedvtelés szóanyagát teheti vizsgálata tárgyává, kérdőívet is szerkeszthet (kutatva egy-egy jelenség előfordulási helyét, ismertségét, stílusát stb.), kommunikációs szokásokra figyelhet fel (köszönés-, megszólításformákra), beszédhelyzeteket vizsgálhat (például hogyan jelzi valaki bosszúságát vagy éppen kitörő örömet egy hír hallatán).

Mindezek nyomán a pályázó foglalja össze környezete nyelvnek sajátosságait: a köznyelvhez viszonyított képét és alakulását (várható) irányát.

Javasolt irodalom: *Nyelvművelő kézikönyv*; *Nyelvművelő kézikönyv*; Lőrincze Lajos: *Megnől az ember szíve*, 1993; uő: *Emberközpontú nyelvművelés*, 1980, 203–251.; Kiss Jenő: *Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995; Fülöp Lajos: *Regionális köznyelvi vizsgálatok Gyöngyösön és környékén*. Mátrai tanulmányok, 1995; Bíró Zoltán: *Beszéd és környezet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.

4. A XVIII. századi magyar próza nyelve

Választható művek: Bethlen Miklós *Önéletírása*, Bethlen Kata *Önéletírása*, Mikes Kelemen: *Törökországi Levelek*, Bessenyei György: *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*, Bessenyei György: *Tarimeses utazása*, Dugonics András: *Etelka*, Kármán József: *Fanni hagyományai*.

A pályázó a felsorolt művek közül válasszon ki egyet, pályázatában ennek az egy műnek a nyelvi elemzését adja. Koncentrálhat egyetlen nyelvi jelenségre, ebben az esetben be kell mutatnia, hogy ez a nyelvi jelenség mennyire jellemző a mű egészére; de vizsgálhat a pályázó többféle nyelvi jelenséget is.

A következő munkamódszert ajánljuk: a pályázó először válassza ki az elemzendő művet, majd a rendelkezésre álló forrásmunkákat olvassa el, jegyeztesse ki. Ekkor már tudnia kell, milyen nyelvi jelenséget kíván vizsgálni. Végezzen alapos gyűjtőmunkát, adja tapasztalatainak szintézisét. A forrásmunkák segítségével szolgálhatnak, de „szolgai” lemásolásuk nem eredményezhet színvonalas dolgozatot.

Csak az önálló, egyéni, eredeti gyűjtő- és feldolgozó munka alapján készített pályamű lehet sikeres.

Forrásmunkák: Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Gondolat Kiadó, 1975; Illés Endre: *Árnyékrajzok – A haragvó*. Magvető Könyvkiadó, 1972; Tolnai Gábor: *Fejedelmi Erdély*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984; Szávai János: *Bethlen Kata modernsége*. Új Írás, 1985. 6. szám; Lőrincze Lajos: *Mikes Kelemen*. Nyelvőr, Akadémiai Kiadó, 1968; Hopp Lajos: *Mikes javító tolla nyomában*. Nyr., 1967. 2. szám; Pásztor Emil: *Mikes Kelemen stílusának képszerűsége*. Nyr., 1971. 1. szám; Szathmári István: *Dugonics András nyelvéről és stílusáról*. MNy., 1972. 4. szám; Szathmári István: *Bessenyei és a magyar irodalmi nyelv*. MNy., 1972. 4. szám; Horváth Mária: *Kármán József, Fanni hagyományai*. Nyr., 1987. 4. szám.

Közzéteszi:

Bencédy József

Aki, amely, ami

A vonatkozó névmásnak fontos szerep jut beszédünkben: utal a főmondat valamely szavára. Nem elhanyagolható követelmény, hogy ne kerüljön messze attól a névszótól, amelyre vonatkozik. Használata több hiba forrása lehet, erre már az Édes Anyanyelvünk is felhívta a figyelmet. Helytelen használatára álljon itt néhány példa.*

1. Gyakori az egyeztetés hiánya. Érthető ez szónokoknál: náluk lélektani okokra vezethető vissza: elfelejtik, hogy a főmondatban egyes számot használtak és a vonatkozó névmást többes számba teszik (vagy megfordítva). Ámde ez a szokás átragadt az írott sajtóra is. Például: „A tag-ság olyan *eredményt* akar látni, *amelyeket* a közvéleménykutatások tükröznek” (1995. X. 19.), „A korona egyike *azoknak* a számtalan becses *emléktárgynak*, *amelyek* valamely kor történelméhez vagy jelentős személyéhez *kapcsolódik*” (X. 2.); „Koalícióra csak *azzal* lépnek, *akik* elfogadják a Kiszagdapárt programját” (XI. 9.); „Ács Anna felvonaltatta a Balatonfelvidéknek *azokat a tájait*, *amit* maga az író, férfikorában végigjárta” (XI. 9.); „A szegedi ügyészség vezetője ... sem tudja meghatározni *azt* a létszámot, *akiket* a bírói pulpitus elé idézhetnek” (X. 26.). Az idézett mondatból kimaradt: *azoknak a (létszámát)*. „Ha csak *azokat* a kéréseket teljesítenék, *amit* jelenleg különböző ágazatok és rétegek kérnek, akkor a stabilizációs program kudarcot vallana” (XI. 4.). A következő mondatban a szóban forgó hiba halmozottan fordul elő: „a hivatalos statisztikákkal szemben a *szakszervezeteknek* van igazuk, *amelynek* vezetői olyan *kérdéseket* fognak megvitatni, *amit* a magyar értelmiség fel sem tesz” (X. 19.).

2. *Amely* névmásunk meghatározott tárgy után állhat. Napjainkban egyre inkább terjed a köznyelvben helyette az *ami* névmás, amely már nem egy bizonyos tárgyra, hanem általános, nem meghatározott dologra vonatkozik. Tehát helytelen a következő mondatokban: „Engem pedig meglepett és mélyen érintett mindaz, *amelyet* az összezsúfolt helyiséggondokkal küszködő ... könyvtár ... megtekintése során láttam és följegyeztem” (1977. X. 16.); „S tudva és hallva ezt, olyan nem ide illőnek, olyan arcpírítónak tetszik az, *amelyet* olvasok” (1977. V. 8.); „Mubarak kijelentette, olyasmi valósul meg [a] Közel-Keleten, *amely* nemrégiben csupán álom volt” (1979. IX. 29.); „... elavult történelmi nézeteket ad tovább Zonda Tamás, pontosan olyasmit, *amely* például okozója lehet a búskomorságnak” (X. 25.); „Csak megismételni tudom, *amelyet* egyszer már leírtam róla [ti. Kovács György erdélyi színészről]: a magyar nyelvnek egy láthatatlan, de valóságos tudományos intézetét vezeti, táplálja, képviseli” (1976. II. 20.). Itt a mutató névmás

* Az idézetek nagy része a Magyar Nemzet 1995-ös évfolyamából való; így a továbbiakban az évszám csak a régebbi évfolyamok megjelenésénél szerepel.

hiányzik, de nyilvánvaló, hogy az *ami* lett volna a helyes. „... szlovák és román és horvát meg szerb s minden európai kispéne az érdeke az, *amelynek* a megvalósítását a magyar javaslat kívánja” (1977. XI. 17.). „A szakértők szerint a romos kastélyt nem lehet helyreállítani, illetve teljesen újjá kell építeni, *amely* sokba kerülne” (VIII. 12.). „Idén az ellenzéki pártok első felhívásukban a virtuális '56-os szervezetekhez fordulnak, arra buzdítván őket, az állami szervektől elkülönülve ünnepeljenek, majd egymással is szembe fordultak, *amelynek* eredményeként az ellenzéki pártok is külön-külön tartanak megemlékezést” (X. 21.), „az előkészítés során az '56-os szervezetek felé [!] is kellett

volna gesztusokat tenni, *amelynek* betéte-zése lehetett volna a június 16-i megjelenés a 301-es parcellában” (X. 21.). „Nem tarthatjuk parttalanannak azt, *amelynek* medrét állandóan szélesítjük, *amelynek* sodra mind szélesebb” (1976. II. 29.)

3. Az *ami* általános, meg nem határozott dologra vonatkozik. Pl. Nem mind arany, *ami* fénylik. *Amit* ma megtehetsz, ne halaszd holnapra. Már az előzőekben is szerepelt olyan esetekben, amelyekben a kijelölő jelzői mellékmondat élén álló *amely* névmást helyettesítette. Így nem hibás, bár kissé pongyola a következő mondatokban: „lejár az a határidő, *amit* az Alkotmánybíróság ... szabott ... az ügynökség módosítására” (IX. 29.); „... a Szamba lesz az első magyar film, *amit* mind erkölcsileg, mind anyagilag támogatni fog” (VIII. 10.). „Magyarország miniszterei nem tudják betölteni azt a szerepet, *amit* az ország elvárma tőlük” (IX. 15.). Mind a három idézett mondatban pontosabb és választékosabb lett volna az *amelyet*.

Fontos szerepe a visszamutatás az egész főmondat tartalmára. Például: „Aki

a közösségből él, a közösségnek is munkával és felelősséggel tartozik, *ami* éppúgy érvényes ügyvédre, politikusra és tanárra, mint a papra, tanítóra és falusi bíróra...” (Márton Áron gyulafehérvári püspökről, IX. 29.); „1908 októberében megtörtént Bosznia annexiója, *ami* nagy hűlámokat vert az európai politikában” (X. 28.); „Augusztus 17-én Románia hadba lép a központi hatalmak ellen, *ami* ismét újabb front megnyitását jelenti” (X. 28.); A nyelvtörvényjavaslat „csorbítja azokat a jogokat, amelyekkel a szlovákiai magyarok rendelkeznek, *ami* egyben azoknak a kötelezettségét is jelenti, amelyeket Szlovákia az Európa Tanáccsal szemben emelt” (X. 3.); „A politikai rendőrségnek nem voltak barátai, hiszen még a hírhedt besúgókat és talpnyalókat ... is megfigyelés alatt tartotta, *ami* nem jelentette azt, hogy nem élt szolgálattal” (IX. 16.).

Ez utóbbi példák eléggé meggyőzően tanúskodnak *ami* névmásunk visszamutató jellegéről.

4. Gyakorta tanúi lehetünk annak, hogy a személyt jelölő *aki* névmás valamely közület után kap helyet. Ennek a hibának is lélektani magyarázata van: ilyenkor a szónok (vagy cikkíró) képzeletében a közösség tagja jelenik meg. Ilyen példák: A testület, *akinek* nevében szólok; A vállalat, *akit* képviselek; Az a csapat, *akinek* játékosai közé tartozom; Az egyesület, *akinek* fennállása évfordulóját ünnepeljük; „A közgyűlés, *aki* a szóban forgó kérdést tárgyalja... stb.

Ez a constructio ad intellectum (értelem szerinti egyeztetés) nem ritka jelenség mintegy negyedszázada, de egyelőre egyaránt kellemetlen a fülnek és a szemnek.

* * *

A bevezetőben hangsúlyoztam, hogy a vonatkozó névmás nem kerülhet messze a főmondat ama szavától, amelyre vonatkozik: e szabály figyelembe nem vétele az érthetőség rovására megy. Így a következő mondatban: „... a végzetek tanácsadással szolgálhatnak a családjogi és más kérdésekkel küszködő feleknek, *amelynek* ... a mai ügyvédi apparátus ... nem tud megfelelni.” (Új Ember, 1995. X. 8.)

Végül elretentő példaként álljon itt az az összetett mondat, amelynek tagmondatai halmozzák a vonatkozó névmásokat: „Orosz Ildikó bemutatta Panyakó Máriát, a szövetség egyik alelnökét, *aki* főszerkesztője az 5000 példányban megjelenő Irka című gyermeklapnak, *amely* ma már nélkülözhetetlen segédeszköz Ukrajnában, *ahová* a magyar nyelvű lapok és szaklapok egyáltalában nem jutnak el” (XI. 4.).

A vonatkozó névmások labirintusában igyekeztünk rendet teremteni. Remélhetőleg ez a közlemény eléri célját: hozzásegít helyes használatukhoz.

May István

Az elférgesült filozófia

Az értéket hordozó fogalmak a gyakori – a feleslegesen gyakori – használatból értéktele-
nednek. Kopnak, jelentőségüket veszítik. Ilyen
fogalom manapság: a *filozófia*. Még jó pár év-
vel ezelőtt is ok nélkül senki nem vette szájára
ezt a szót, s ha kiejtette, netán leírta, platóni,
hegeli, heideggeri magasságokra gondolt.
Anélkül, hogy bármiféle fogalomhatározó kézi-
könyv után nyúltunk volna, éreztük – a kevéssé
iskolázott embertársunk is érezte –, hogy ez a
szó csak a korszakos, nagy gondolkodók gon-
dolat-katedrálisait illeti meg. Esetleg alkalmaz-
ható volt még különböző filozófiai iskolák,
irányzatok szellemi produktumaira.

Mind a köz-, mind az irodalmi nyelv egyetlen
esetben tett lazító, a szót a gondolkodás kö-
zépszintjére szállító engedményt. Nevezete-
sen ha az egyénre méretezett, már-már testre
szabott életelek összességét kívánta jelölni –
ez esetben szólunk mindmáig *életfilozófiáról*.
Am akárcit ez sem illehet meg, szükségeltetik
hozzá a szuverén egyéniség, a közismert sze-
mélyiség – lett légyen szó politikusról, kaland-
orról, regényíróról, netán csak valóságos
vagy lehetséges regényhősről. Akinek életfilo-
zófiája van, az már valaki, de legalábbis ki-
emelkedik a homogén szürke átlagból.

Mára a fogalom hihetetlen mértékben felhí-
gult. A gondolat rég elhunyt hősei alighanem

forognának a sírjukban, ha hallanák, hogy az
úrgehalmi vigécek betéti társaságának *filozófi-
ája* van. Nem üzleti vagy működési *irányelve,
elgondolása*, netán *elvi útmutatása*, hanem –
filozófiája. Ugy bizony! Ennél alább nem adhat-
ják. Persze, hogy kölcsönvették a fogalmat, hi-
szen hallották, olvasták, hogy az újgazdag vál-
lalkozó különbejáratú „filozófiájának” köszön-
heti multimilliárdos vagyonát. Ha annak lehet,
nekik miért nem...

Óvakodnék attól, hogy az alászálló *filozófia*
népszerűsítését mindenestül a tömegtájékoz-
tatásra kenjem, ám bűnrészessége nehezen
vitatható. Ugyanis a nyomát sem tapasztalni
annak, hogy illendő mértékben mérséklődjék a
fogalom túlbujánzó használata. A nyelvi gyo-
mosodás természetrajza ismerős; a konkolyt
ezúttal is felülről hintik. S eljutottunk oda, hogy
teszik ezt immár gyakorlati és fölöttébb káros
következmenyeket vajúdván világra. Az elmúlt
őszi, hetekig tomboló diáksztrájk csillapodtával
a rádiós kommentátor okosan fejtegette, hogy
végül is az egész tandíjügyet meg lehetett vol-
na spórolni, pusztán azáltal, hogy – „szegény
az eklézsia” címszóval – az ösztöndíjakat meg-
fárgicsálják, legjobb esetben is az inflációs lép-
cső alján marasztalják. Az államháztartás
egyensúlyáért ezzel is megtettük volna, ami
megtehető. S ráadásul ezt mindenki megérti,

még ha morgolódik is hozzá néhány verset. De
nem... Mulatságos és elszomorító volt hallani a
kommentátor bölcsekedését: a kormányzat a
maga *filozófiáját* követte: tanulja meg végre ez
a nyomorult nép, hogy olyan világban él, ahol
mindennek ára van. Ezt a filozófiát pedig csak
a tandíjreformmal lehetett „érvényesen megfo-
galmazni”.

Hát igen! Ismerős a képlet: az előző rezsim
örökösen az ideológia kérelhetetlenségére hi-
vatkozott. S ezt érvényesítette is a maga nem
mindig szelíd módján. Nemegyszer hajszálon
múlott, hogy nem égtünk el egy nukleáris ka-
tasztrófa tüzeiben az ideológia hangoztatott
szépsége miatt. De legalább az ideológiát kel-
lett megutálnunk, nem pedig a filozófiát. A fi-
nom megkülönböztetésre – disztinkcióra! –
mindig is ügyeltek a létezett uralom boncai.
Gyanítom, hogy az ideológia fogalmától azért
van ez a legújabb kori tartózkodás, mivel a szó
lejárátódott, szalonképtelenné vált. Nem saj-
náljuk, hogy ez történt vele: eredendően is hit-
vány, fanyar gyümölcs volt. De a filozófia a leg-
nemesebb terméke az emberi szellemnek... És
már ebbe is belevették magukat a kukacok.

Szorongva lessük: mi fog még itt elférge-
sedni?

Kinek nem inge, még lehet marketingje*

Az idegen szavak értelmünkön túl érzelmeinkre is hatnak, fő-
leg akkor, ha az eredeti nyelvbéli jelentésüket nem ismerjük. Az
egy-egy áru, termék névével kapcsolatban ez korántsem elha-
nyagolandó tényező: számos marketingkönyv figyelmezteti a
vállalatokat, vállalkozókat: nem elég előállítani a terméket, de
meg kell tervezni annak „érzelmi minőségét” is. Sőt ha a termék
idegen országban is piacra kerül, akkor az ott élő vásárlók nyel-
vén is el kell végezni ezt a munkát. Hogy ez nem mindig sikerül,
azt számos mulatságos példa hivatott igazolni a külkereskedel-
emben a kulturális környezet vizsgálatakor.

A Chevrolet be akarta vezetni *Nova* névre hallgató kocsiját
spanyol nyelvű országokba. Kiejtve a *Nova* a spanyolban azt
jelent, hogy *nem megy*. Természetesen a Chevrolet nagyot bu-
kott a spanyol útleleten.

Néhány éve Finnországban egy új virslimárkát honosítottak
meg és a városokban szerte látható volt a nagy plakát, rajta szép
zöld salátalevelek és mustár mellett a *Popsi* nevű virsli. A fin-
neknek a névadás nyilvánvalóan nem jelentett gondot, az arra
járó csekély számú magyar viszont jót mulathatott a finnek
gasztronómiáján, pontosabban a magyar fülnek furcsa névadá-
son.

A magyar marketingszakembereknek szintén ügyelniük kell
a külföldi piacon. Skandináviában például a *Pick* szalámit ezen
a néven nem lehet eladni, ugyanis e szó ott különösen pajzának
hat.

Derős perceket okozhatnak a vállalkozások mai divatos név-
adási szokásai is. Az angolos *Total Car* eredeti nyelven nem
hordoz semmilyen „melléközöngét”, így nyugodtan lehet egy
elegáns autót forgalmazó cég neve is. Magyarul azonban
„megszólalásig” hasonlít a *totálkár*-ra, ami a lehetséges üzleti
partner számára csupán roncsautó-kereskedéséért jöhet szóba.

Mikulás Gábor

* Elhangzott a Tetten ért szavak 1996. március 4-i adásában. A szerk.

Egy kontingensnyi vállalkozói szféra a Parlament Cafében

A cím tulajdonképpen három, rendszeresen megjelenő
napihír tömörítvénye.

1. A Nap tévé reggelente rendszeresen a *Parlament
Café*-ba hívja nézőit. A beszélgetőhelynek átalakított kávé-
zónak annyi köze van a Parlamenthez, hogy a tőzsomszéd-
ségében van, a *Café* helyett pedig igazán mondhatnánk
mást is épp a magyar törvényhozás épületének árnyéká-
ban.

2. A magyar katonák délvidéki szolgálatának szükséges-
ségéről többféle tudósítás megjelent már. A katonai küldet-
és célja rövid időn belül ismertté vált, nem kis kockázatot
vállaltak a jelentkezők. Az emberi akarat, az egyéniség, a
személyiségből adódó tisztes cselekedet szándéka azonban
menten eltörpült, háttérbe szorult, amikor a hírközlés pusztán
csak *kontingens*-ről beszélt, egy létszámkeretről,
amelynek inkább csak statisztikai jelentősége van.

3. A farsang már rég elmúlt, de talán még nem feleadtük,
amikor a televízió a *vállalkozói szféra estélyének* várható
időpontját hirdette. Egy bál közhírré tétele a szervezők
számára fontos teendő, és miért ne mulassanak farsang tá-
ján épp a vállalkozók? Hogy összejevetelük, vidám mulat-
ságuk miatt viseli ezt az elnevezést, arra nyilván csak a
hirdetés kitalálói tudnak felelni. Persze az is igaz, hogy en-
gem nem hívtak meg a *vállalkozói szféra estélyére*, de ha
hívtak volna, én akkor is szívesebben forgattam volna a
vállalkozók báljának meghívóját.

Maróti István

Banktár

Emberi voltunk egyik örök velejárója, hogy bizonyos célok érdekében fontos(nak vélt) dolgokat gyűjtünk, állítunk össze. E gyűjteményeket – formálódó valóságismeretünknek megfelelően – különbözőképpen nevezzük meg. Így született meg számos *tár, téka, börze, család, iskola, műhely, alap, bázis, csomag* stb. utótagú összetételünk (illetőleg ilyen alaptagú jelzős szerkezetünk). Közülük manapság elég gyakran jut szóhoz a *bank* elem.

Ennek a szavunknak ma – egy időszaknyi „visszafogottság” után – egyébként is újra széles a használati köre. Elég ebből a szempontból csak arra utalnunk, hogy a pénzforgalomról gondoskodó (hitel)szervezetek nemigen nélkülözhetik nevükből a *bank* megjelölést (Budapest Bank, Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Rt. stb.). Az efféle nevekbe való bekerülése aztán kedvez annak, hogy más fogalmak megnevezésére is áttevődjön. Azaz nemcsak a pénznek, hanem egyéb dolgoknak összegyűjtésére és továbbítására vállalkozó szervezeteket is illetnek vele köz- és szaknyelvi szinten egyaránt. Népszerűek az *adatbankok*. Működik közöttük *környezetvédelmi, munkahelyi, újtási adatbank*, sőt létezik *adatbank utazóknak* is.

Hasonló nyilvántartási szándék eredményezhette az *időbank*-ot is. Benne egy gyár vezetett pontos jegyzéket dolgozóinak időigény-

bevételéről. A *tehetségbank* a kamatoztatható képességeket tartja számon. A *tipológiai bank* a nyelvcsaládok egybevető leírását, a *tantervbank* a pedagógiai tevékenységet igyekszik segíteni. Egy *rovarbank* fűrészdarazsakat tenyészt a biológiai növényvédelemhez, a *földbank* pedig összegyűjti az építkezések területéről származó humuszrejteget, és megőrzi az újrafelhasználás céljából.

Az orvostudomány különösen kedvez sajátos *bankok* létrejöttének. A *génbank* az öröklődő tulajdonságokat hordozó anyagi részecskék tára. A családtervezésben segít a *spermabank* (az *embrióbank*, az *ivarsejtbank*). Az *élőszervbank*, a *szaruhártyabank*, a *vesebank* a szervátültetéseket szolgálja. Közben szükség lehet a *vérbankra* is.

Ez utóbbi gyűjteményeket, intézeteket *humánbank*-nak is szokták nevezni. Az egymást termékenyítő gondolatok *szellemi génbank*-ot, a felhasználásra váró tervek *ötletbank*-ot alkotnak. De léteznek *memóriabankok* s egyéb, hozzájuk hasonló *bankok* is.

A *bank* elemet tartalmazó új keletű kifejezések közül nyújtott ízelítő egyúttal a mai nyelvi mozgás egy esetét is érzékelteti. Hiszen egy olyan metaforikus névátvitelnek a virulását tapasztalhatjuk e jelenségben, amely örvendetesen gazdagítja, szemléletessé, tömörré teheti nyelvhasználatunkat. Ugyanakkor megerősíti a

bank szónak az egyedi főnévi, köznévi funkcióján („pénzintézet”, „a pénzvállalat épülete”, vö. *bankház*) kívüli sajátos gyűjtőnévi szerepét („halom, csoport, gyűjtemény” jelentésben).

Térhódításában azonban veszély is rejtőzhet. Gyakori alkalmazásától ugyanis egy idő után monotonná, sablonossá válhat. Ráadásul elveheti a természetes érvényesülési lehetőséget az olyan rokon értelmű, korábban már bevált szavaktól, mint az említett *tár* (l. *raktár, könyvtár, példatár* stb.). Bár jelentésárnyalódás is kialakulhat a régi és az új változat között, de az *adatbank* helyett időnként a „jó öreg” *adattár* is helyt tudna állni. Ugyanígy az *ötlettár* sem alábbvaló az *ötletbank*-nál, sőt még a szójátékszerű *ötletbörzse*-nél sem. Mint ahogy az *élőszervbank* mellett olykor-olykor a *szervközpont* is megtalálható.

Végső soron a „banktár”-nak, vagyis a *bank* szót tartalmazó kifejezések e mostani, alkalmi gyűjteményének kettős tanulsága is lehet. Az egyik az, hogy szabályosak, érzékletesek *bank* utótagú nyelvi szerkezeteink a pénzhez hasonlóan összegyűjtött, tárolt és későbbi felhasználásra előkészített dolgok megnevezésében. De a másik tanulság szerint számos esetben csak akkor hatásosak, hogyha a változatosság igényét szem előtt tartva, társaikkal váltogatva folyamodunk hozzájuk. Mint a szabatos bankműveletben: át- és visszaváltjuk őket.

Kitöröm a parasztgyalázatot Az abszurd humor nyomai a népnyelvben

A tévében időről időre láthatják a nézők a *Vastyúk is talál szegyet* című műsort, amelynek sajátos nyelvi humora igen népszerű, főleg a fiatalok és a középkorú értelmiségiek körében.

Egy ÉS-beli interjúban Galla Miklós, a társulat vezetője, e sorozat egyik szellemi atyja azt nyilatkozta, hogy ennek a humornak nincsenek magyar gyökerei, hagyományai. A magam népnyelvi gyűjtőmunkája során azonban olyan kifejezésekre bukkantam, melyeknek vizsgálata arra int, hogy a fenti megállapítást kétkedéssel fogadjam. Az itt következő, a szokványostól eltérő, meghökkentő, gyakran abszurd elemeket is tartalmazó mondatok – véleményem szerint – lényegüket tekintve rokonságot mutatnak a népszerű sorozatban hallható szövegek egy részével. Íme a példák:

„Iszik, mint a homokóra”, „Más nézeteltérésen vagyok, mint ő”, „Jól megy a feje alja”, „Van-e grácia arra, hogy ez sikerül is?”, „Nem tudom, mi benne a reláció”, „Most aztán kitöröm a parasztgyalázatot!”, „Benne volt mindenben nyakigláb”, „Ez nem járható cipő”, „Egyik ment erre, a másik arra, a harmadik a szélrózsa irányába”, „Befogta fülét, farkát”, „Ha tanítottak volna, én is lehettem volna terrorista énekes”, „Hallottam fülem hallatára”, „Nem vagyok kitéve az idő martalékának.”

Hangsúlyozom, nem tipikus és főleg nem tudatos humorizálásról van szó. A szólásvegyítések, a tautológia, az idegen szavak helytelen használata, a mindenáron való eredetieskedés az ösztönösségnek, a stílusbeli inkompetenciának, továbbá a nyelvi sznobságnak a következményei elsősorban.

Móra, Tömörkény vagy Gárdonyi kisprózáját tanulmányozva számos példát lehet találni hasonló jelenségekre a szereplők beszédében. Az irodalmi paródiában szintén tetten érhető a népnyelvi abszurd, gondoljunk Karinthy zseniális Móricz-paródiáira. Ezek egyikéből való a következő példa: „Csak úgy a hóna alól nézte (a saját hóna alól), de a cippes derekát végigriszakolta valami forty-meleg” (Karinthy: Móricz Zsigmond, a tősgyökeres).

A század közepén még a legtöbb faluban számon tartották a „háryánosokat”, de a velük szellemi rokonságot mutató nyelvi „mókamestereket” is, akiken jól mulatott a hallgatóság, össze-összekacsintva a hátuk mögött. Produktumaikat a szájhagyomány megőrizte, és karikírozó céllal olykor fel is használta az adott nyelvközség.

Napjainkban már csak elvétve találkozhatunk egy-egy népi képviselőjével ennek a humorfajtának, mégis maradt utánuk nyom írásban is. A rendszerváltozás előtti időszak szocialistabrigád-mozgalma sok esetben a l'art pour l'art művelődés terepe volt. Nem csoda, ha a brigádnaplóban kényszerűen megőrkítendő vállalások és vélemények között ilyenekre bukkantam: „Bizom a brigádtagokban, hogy év végéig teljes összhangot találnak egymással szemben”, „Nagyon örülünk, hogy ilyen szép kiállítást nem láttunk még.”

Persze elismerem, a *népi vastyúk* a Galláékéhoz képest parlagi fajta, de mégis magyar tojásból kelt ki csibe korában.

Gerendeli György

Az Édes Anyanyelvünk rádióműsor adásaiból

Ez az idő alatt? Az a ház mögött?

Figyelmet érdemlő kérdést vetett föl alig néhány hete hozzám eljuttatott levelében egy budapesti rádióhallgató. Többek között ezt írja benne:

„Nagyon bántja a fülemet a szerintem felesleges névutóismétlés, pl. az ilyenekben: *ez alatt az idő alatt...*, *a mögött a ház mögött...* Érzésem szerint ez a forma visszaszorulóban van, de talán jól jönne, ha az Akadémia végképpen legalizálná az egyszerűbb változatot. Valahogy így, az előbbi példánál maradva: *ez az idő alatt...*, *az a ház mögött...*”

Azért az igyekezetéért feltétlenül elismerést érdemel levélírónk, hogy az anyanyelvünk iránti szeretettől vezérelve, ugyanakkor pedig szépérzékére is hallgatva megpróbál – ahogy írja – „nyelvünk egyszerűsítése és ésszerűsítése meg egy kicsit a jóhangzás érdekében is” egy olyan grammatikai formát elterjeszteni, amelyet az imént idéztem.

A szándék tehát dicséretes, ám a javaslatot mégsem fogadjuk egyetértéssel, még akkor sem, ha, mint levélírónk utalt is rá, csakugyan megvannak nyelvhasználatunkban e rövidebb forma bizonyos fokú térhódításának jelei. Nem tekinthetjük teljes értékűnek ezeket a rövidített, egyszerűsített változatokat, mert bár igaz, hogy az ismétlődés elkerülése következtében egy fokkal jobban hangzanak, mondanójukat tekintve kevesebbet érnek, kevesebbet fejeznek ki amazoknál. Nézzük csak meg ezt az egyik idézett példán! Az eredeti változat így hangzott: *a mögött a ház mögött*. Az egyszerűsített forma ez volna: *az a ház mögött*. Ez látszólag ugyanazt jelenti, de valójában nem egészen ugyanazt, mert a jelzőként az élén álló főnévi mutató névmás nem kapja meg benne azt a nyomatékot, azt a kiemelő hangsúlyt, amely kijárna neki. Az alapforma itt ugyanis a következő: *az a ház*, vagyis egy mutató névmási kijelölő jelző, mellette pedig a jelzett szó, mégpedig határozott névelővel ellátva. Ilyenkor, vagyis amikor a névmás és a jelzett főnév között határozott névelő áll, a jelzőt egyeztetniük kell jelzett szavával, másképp nem

teljesíti funkcióját. Ilyenkor tehát a névmás ugyanúgy kap, kell hogy kapjon többes- és birtokjelet, viszonyragot vagy akár névutót is, mint ahogyan a jelzett szó is. Többes számban: *azok a házak*. Mondhatjuk helyette így: *az a házak?* Ugye, nem? De nézzünk egyéb toldalékos alakokat is! A tervrajz *azé a házé*. Ha ezt mondanánk vagy pláne írناnk helyette: „a tervrajz az a házé”, ez még félreérthető, sőt megtevesztő is lenne, mert azt sugallná, hogy a benne lévő *az* nem is a ház-hoz, hanem értelmezői szerepű névmásként a tervrajz-hoz tartozik. További ragos alakok: *azt a házat, abban a házban, annak a háznak*, nem pedig *az a házat, az a házban, az a háznak*. És ugyanez a helyzet a névutós alakokkal is. Ha a szabályos és kifejező *a mögött a ház mögött* forma helyett azt mondanánk: *az a ház mögött*, beszédpartnerünket egy pillanatra meg is zavarnánk ezzel, mert nem látná azonnal, hogy hová és mire is mutat az a bizonyos mutató névmás.

Nem szeretném, ha hallgatóim az elmondottak alapján arra a következtetésre jutnának, hogy a most tárgyalt *az a ház, ez az idő* típusú szókapcsolatokban a névutót mindig meg kell kettőzni. Nem így van. Egyrészt vannak ún. ragvonzó névutók, azaz olyanok, amelyek már eleve ragos alakhoz járulnak, pl. *valamin kívül, valamihez közel, valamivel szemben*. Ezek használatakor nem kell megismételni a névutót, mert bennük a rag már eleve ismétlődik, s ez eléggé összetartja a szó szerkezetet. Tehát nem ezt mondjuk: *azon kívül a házon kívül, azzal szemben a házzal szemben*, hanem csupán: *azon a házon kívül, azzal a házzal szemben*. Másrészt pedig a magas hangú *ez* névmási változat esetén csakugyan mód van az egyszerűsítésre, ha nem is egészen úgy, ahogy levélírónk gondolta. Ő *az ez alatt az idő alatt* forma helyett ezt ajánlotta: *ez az idő alatt*. Nos, nyelvünkben kialakult egy olyan változat, amely ennél még rövidebb is, ugyanakkor pedig nem okoz semmilyen megértési nehézséget: *ez idő alatt*, illetve némi hivatalos ízzel: *ezen idő alatt*. Vagyis a nyelv kínál számunkra választékot, csak tudnunk kell élni a lehetőségekkel.

Grétsy László

Ökörítőfülpös

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, Fehérgyarmattól délre fekvő Ökörítőfülpös község nevének eredetéről kíváncsi szólni. Két okom is van rá. A múlt évben a Kossuth rádióban egy alkalommal valamelyik bemondó vagy riporter így említette: Ökörítőfülpös. Nyilván nem ismerte a falut, a nevet pedig nem értette: mi az, hogy Ökörítő? Tehát mintegy „értelmesítette”, Ökörítőnek. Az összetétel két tagja így látszólag értelmessé vált ugyan: *ökor* + *irtó*, de hogy együtt, ilyen formában mit jelenthetne, az ezután is homályban maradt. – Találkoztam aztán egy másik próbálkozással is: eszerint a név az *ökör* és a *tó* összetétele. Ez is rendkívül furcsa, mert hisz az *ökor* szónak nincs és nem is volt *i* képzős származéka.

Pedig a kedves falu: Szatmárökorító – a Fülpös nevű helységgel ugyanis csak 1950-ben egyesítették Ökörítőfülpös néven – nevezetes hely volt. Itt esett meg 1910 húsvétján az a nagy tűz, amelynek háromszáznál is több fiatal áldozata volt, nem szólva a megmaradt nyomorékokról. Az történt tudniillik, hogy bált rendeztek egy nádfedeles csűrben, és hogy fizetés nélkül senki be ne mehessen, beszegezték a nagy csűrkaput. A tető azonban egy leütött lámpától tüzet fogott, és a menekülés lehetetlen volt. A környező 18 falu ifjai, leányai váltak a tűz martalékává.

Arra is utaltnak kell még, hogy ez a tűz is ösztönzést adhatott Móricz Zsigmondnak A fáklya című regény megírásához. Ebben ugyanis Matolcsy Miklós tiszteletes, a főhős az irtózatot tűzből emberfeletti bátorsággal igyekszik kimenteni az embereket, híveit...

Honnan származik hát az Ökörítő név? Az összetétel második eleme, az *itó* a finnugor eredetű *iszik* ige régi, 'itat' jelentésű, tehát műveltető képzős *it* származékának az emlékét őrzi. Az összetétel jelentése tehát: 'ökorítató'. Egyébként az *iszik* igében is képző az *-sz*, tehát a szó töve csupán az *i-*, amelyhez a *-t* műveltető igeképző járult. Ez az *it* ige található meg – a történeti-etimológiai szótár szerint – a régi nyelvbéli és bizonyos nyelvjárássokban meglévő efféle származékokban: *iddogat, illogat* stb. A helynévre már 1315-ből van adat, amely „ükörítő”-nak vagy még inkább „ökorító”-nak hangzott.

Végeredményben a lényegében hasonló felépítésű és történetű *eszik* igének is van *ét* nyelvjárási alakja, eredetileg 'megetet', jelentésváltozással 'megmérgez' értelemben. A nyelvjárási *ét* főnevet használták fel a nyelvújítók ilyen származékok létrehozására: *étlap, étterem*, illetve felújították a közben elavult *étkezik* igét, amelyből meg az *étkezde* szó származik.

Ami pedig mai helynevünk második elemét, a *Fülpös*-t illeti, az a görög Φιλιππος, latin *Philippus* – jelentése: 'lőkedvelő' – személynév származéka, ugyanúgy, mint a Hajdú-Bihar megyei *Fülpös* község neve, illetve maga a *Fülpös* keresztes- és családnév.

Tanulásként megállapíthatjuk: tiszteletben kell tartani mind a személy-, mind a földrajzi neveket. Mindez fokozottan vonatkozik – minthogy nyelvi mintát is szolgáltatnak – a rádiórá, a rádiósokra.

Szathmári István

Az *ly* jövőjéről

Az Édes Anyanyelvünk 1996. évi 1. számában Láng Miklós „Helyesírási reformok a német nyelvben – és nálunk?” címmel rövid ismertetést közölt arról, hogy a német nyelvterületen most néhány változtatást vezetnek be a helyesírásban, miután 93 év óta nem módosult a német helyesírás. A cikk írója úgy véli, hogy „nálunk sem ártana egy kis takarítást végezni helyesírásunk területén”. Sajnos, nem utal arra, hogy a magyar helyesírásban is végeztek az akadémiai helyesírási szabályzatok „egy kis takarítást” ebben a XX. században, például 1922-ben, 1954-ben, sőt legutóbb 1984-ben is. (Nagyobb takarításra nemigen volt szükség!)

Láng Miklós szerint régóta érlelődik nálunk az *ly* betű megszüntetése, minthogy ezt ma már mindenütt „j”-nek ejtjük. Én másképp látom ezt a kérdést: szerintem az *ly* betű meg fog maradni, mert helyesírásunkban a kiejtés követése mellett más alapelvek is érvényesülnek. Többek között nagy szerepe van a hagyománynak és annak, hogy az *ly*-hoz jóval többen ragaszkodnak, mint ahányan ki szeretnék hagyni a magyar betűrend-szerből.

Mai írásgyakorlatunkban az *ly* ~ *j* tévesztések száma az egyéb helyesírási hibákéhoz képest elenyésző. Ezzel szemben bizonyosnak látszik, hogy éppen az *ly* eltörlése okozna talán évtizedeken át számos helyesírási hibát, hiszen aki egyszer megtanulta, hogy mely szavakban kell *ly*-t írni, az talán élete végéig sem tudna leszokni az *ly*-ről: nem akarja, de nem is igen tudna a *király* helyett *kiráj*-t, a *folyton* helyett *fojton*-t, a *Mihály* helyett *Miháj*-t írni. Az emberek nagy része ráadásul műveletlennek is érezné ezt az írásmódot.

1922-ben a kétjegyű *cz* betűnek egyszerű *c*-re váltását könnyebb volt megoldani, mert a régi *cz* betű fő eleme, a *c* betűjegy megmaradt. Ha ellenben az *ly* betűt a szavainkban a *j* váltaná fel, akkor a magyar helyesírási hagyományban oly nagy szerepű *ly* betűnek egyik eleme sem maradna meg. A régi *czicza* írásmódról aránylag könnyű volt áttérni a mai *cica* formára, de képzeljük el, milyen szörnyű lenne, ha Vörösmarty Szózatának egyik mondatát így írnák át az *ly*-ok helyett *j* betűkkel: „Ez a föld, *mejen* annyiszor / Apáid vére *fojt*...” Mennyit kellene majd magyarázni: nem arról van itt szó, hogy Magyarországon *megfojt* bennünket apáinknak a vére, hanem arról, hogy itt *fojlt el* sok-sok hősi vér a hazánk védelmében!

Arra is gondolnunk kell, hogy az *ly* megtartása vagy elvetése nem csupán kiejtési probléma, hanem a nemzeti érzélelvilág kérdése is. Ha a Magyar Tudományos Akadémia azt vezetné be helyesírási szabályzatába, hogy *Erdély* és a *székely* szó hagyományos írásképe helyett ezután *Erdéj*-t és *székej*-t kell írni, sokan fölszisszenének határainkon innen és a trianoni határokon túl a magyar hagyományokhoz ragaszkodók, mert úgy éreznék, hogy sok évszázados hagyományainkat éri ezáltal súlyos sérelem. A székelyudvarhelyi magyarok valószínűleg nem szeretnék úgy megtakarítani két betűjegyet, hogy városuk magyar neve ezután *Székejudvarhej* legyen. A felvidéki Balassi Bálint – XVI. századi nagy költőnk – emlékéit is kár lenne megsérteni azzal, hogy *Zólyom* vára helyett *Zójom* várát nyilvánítanánk a szülőhelyének.

Elvileg persze sor kerülhetne ilyen helyesírási „takarításra”, de az *ly* betűnek a mai magyar ábécéből való kiiktatásával többet veszítenénk a réven, mint amennyit nyernénk a vámon.

Pásztor Emil

Hogy-hogy hogy?

Hová lett a „kell legyen”-ből a „hogy”? – Átment a „valószínűleg hogy”-ba.

Az előbbi kifejezés tájnyelvi, bár erőteljesen nyomul be a köznyelvbe. Népszerűségét valószínűleg részben annak köszönheti, hogy erdélyi, részben annak, hogy az úgyszólván sok és csúnya *hogy* kötőszóval megtakarít valamit. Csak az a baj vele, hogy mondattanilag nem világos képlet. Köznyelvi megfelelője, a „kell lennie” világos: a *kell* az állítmány, a *lennie* az alany, *aminek lennie kell*, pl. *egy megoldásnak*, az a részeshatározó. Szintén világos ez a képlet: „*Kell, hogy legyen megoldás.*” A *kell* a főmondat, ennek alanyi mellékmondata: *hogy legyen megoldás*. A „*Kell legyen megoldás*”-féle mondatokban egyértelműen a *megoldás* az alany, de akkor mi a *kell legyen*? Ilyen összetett állítmány nincs. Segédigének kiegészítője csak igenév lehet, ige nem. Alany sem lehet ige, legfeljebb főnévi igenév. Ha az előbbi módon, mellékmondatként értelmezzük a mondat „*legyen megoldás*” részét, akkor az összetett mondat jelzésére legalább a vesszőt ki kellene tenni: *Kell, legyen megoldás*.

Ennél jóval zavarosabb, és nem tájnyelvi, hanem egyszerűen tévesztés a ma mind gyakrabban hallható második kifejezés: „valószínűleg hogy”. Összekeverik ezt a két formulát: *valószínűleg így történt* és *valószínű, hogy így történt*. Ez is elemzési zavarból származik. A *valószínűleg* határozószó, tehát nem lehet állítmány, így nem lehet alanyi mellékmondata sem. A *valószínű* melléknév, ez szerepelhet állítmányként, és lehet mellékmondata.

A gyerekek időnként megkérdőzik: mire jó az elemzés? Többek között erre.

Buvári Márta

A Celsius-foktól a Réaumur-fokig...

Kisbetűvel írt főnevekben, melléknevekben, igékben gyakran szerepel egy-egy tudós, filozófus, gondolkodó, mitológiai hős vagy más – ismert vagy kevésbé ismert – személyiség neve. Nem kell sokat gondolkodnunk a *marxista*, *leninista*, *kálvinista*, *lutheránus* szavak névadóin, de Röntgen dr.-ból is *röntgenkészülék*, *röntgenezés* köznapin használatú szó lett. Nem nagyon takarítja az eredetét a 99. rendszámú elem, az *einsteinium* sem, hiszen ez Albert Einstein német fizikus fölfedezése, vagy az e fölfedezés továbbfejlesztéséből született *mendelévium* sem, amely Mengyelejev nevét őrzi.

Ha *vitustánc*-ról hallunk, nem biztos, hogy eszünkbe jut Szent Vitus, aki a kóros rángatózás betegségében szenvedők védőszentje.

A mai fiatalok vajon ismerik-e anynyira a Bibliát, hogy a *tamáskodik* kifejezés mögött Jézus hitetlenkedő tanítványára gondoljanak? Vagy a római régiségtant, amelyből tudhatnánk, hogy a *mecenás* szavunk G. C. Maecenas római férfi nevéből származik (és jelenti az anyagilag támogató pártfogót). Amikor *sziszifuszi munká*-ról esik szó, eszébe jut-e a fiatalnak Sziszüphosz görög mitológiai hős, aki arra ítéltetett, hogy egy hatalmas sziklát görgessen a hegyre, amely azonban mindig visszacsúszott, s így vált a szó az emberfeletti, de fölösleges, hiábavaló munka jelzőjévé?

A színek érzékelési zavarát *daltonizmus*-nak nevezzük. Az elnevezés mögött Dalton angol kémikus áll.

De névből ered a *bojkott* szavunk is. Charles Boycott brit férfiú eredetileg katona volt, majd jászágigazgatóként is katonás keménységgel vasalta be a magasan megállapított földbérleti díjakat, s emiatt az érintettek gazdasági elszigetelő mozgalmat (azaz bojkottot) folytattak ellene.

Amikor egy elektromos berendezés teljesítményéről beszélünk, James Watt angol fizikusra kell gondolnunk, a vilamos feszültség mértékegységének a névadója pedig Alessandro Volta olasz fizikus.

A hőmérsékletek különféle szempontok, alapok szerinti mérésére használatos mutatók: *Celsius-fok*, *Fahrenheit-fok*, *Kelvin-fok*, *Reaumur-fok* svéd, német, angol, ill. francia csillagász, fizikus, ill. természettudós nevét örökítették meg.

A Valeriánának viszont nincs köze Valerianus római császárhoz...

Láng Miklós

Maroktelefon, mobil, sznobil

Csengetés egy zsebben. „Megszólal” egy táská. Betolakodik a magánéletbe.

Belecsörren egy tárgyalásba. Sok fontos ember mozdul meg elnézést kérően: ki a zsebében, ki a táskájában, ki a kabátjában kutakodik. Míg nem valaki rátalál, és elvörösödve belesuttog valamit. A következő tárgyaláson már felirat fogadja az érkezőket: *A mobiltelefonokat kérjük kikapcsolni.*

És látjuk-halljuk utcán, autóban, tömegközlekedési járművön, vendéglőben, bankfiókban, egyetemi folyosón, amikor „nagyon fontos” emberek telefonálnak életbevágó dolgokról. Még hogy szüksévuak volnánk! A statisztika szerint a magyarok folytatják a leghosszabb beszélgetéseket mobiltelefonon.

Főhíborodott olvasói levél: miért tilos a mobiltelefon használata a bankfiókban? És miért nem szabad a repülőn telefonálni?

A mobiltelefon használati, ezen belül beszélgetési kultúrája természetesen még nem alakult ki. A tulajdonosok egy része nem tudja, nem érzi, hogy bizonyos körülmények között illetlen dolog vagy tilos ennek a hasznos kommunikációs eszköznek a használata. Mintha elfeledkeznenek arról, hogy van rajta egy gomb, amivel kikapcsolható, illetve üzenetrögzítőre állítható. A mobiltelefon nem egyszerűen hasznos eszköz, hanem sokaknál a kivagyiság jelképe, „státuszszimbólum”. És éppen ezért nem létezik számukra semmilyen önkorlátozás.

A mobiltelefonnal kapcsolatos szóalkotások egy része ugyancsak ezt tükrözi. Pl. *bunkofon*, *debiltelefon*, *tahofon* (Magyar Nemzet, 1996. február 21.), *sznobil(telefon)*, *gizdafon* (szóbeli közlés, 1996. április), illetve szatirikus megközelítéssel: *fafon* (Hócipó).

Nevezik még az újfajta telefon *maroktelefon*-nak, *zsebtelefon*-nak is. A *telefonia* sok-sok kis *gésem*-mel (Vasárnap, 1994. szeptember 18.) beköltözött a mindennapjainkba; de a gyors térhódítás még nem alakította ki a szükséges használati illemtudást. A „népi” elnevezések azonban igyekeznek „helyükre tenni” a mobiltelefonokat – nagy nyilvánosság előtti használóikkal egyetemben.

Bégyé

(Meg)erőszakolják a nyelvet?

Egyik vidéki hetilapunk címdoldalán is meg az ott említett oldalon is elénk bukkant a következő summázás: „Tíz évig erőszakolta nevelt lányát”. A cikk aztán a várható tartalmat hozta... Csakhogy a címmel mégis van egy kis gond! Az *erőszakol* igének ugyanis ezek a főbb jelentései: 'erőltet, erőszakosan (azaz: valamely cél elérésére irányuló kényszerítéssel) igyekezik megvalósítani valamit', pl. *erőszakolja a házasságot*; továbbá: *valakire erőszakol valamit* = 'ráerőszakol'; *magára, arcára stb. erőszakol valamit* (pl. *mosolyt*) = 'ráerőltet'. A címbe írt ige, bár százszázalékosan nem hibás, mégis szokatlan. Némiképp terjedőben is van; s mivel fröemberek körében (lám, újságírók praxisában!) fordulgat elő, még egy talán nem is alaptalan nyelvi babonára is gondolhatunk. Mégpedig egyes idegen nyelvekkel összefüggésben. Legalábbis az orosz nyelv nyomán elterjedt az a vélekedés, ami ott valóban igaz lehetett: hagyjuk el a befejezettséget jelző igeikötőt és máris kész a „folyamatos” ige! A *megeerőszakol* csakis befejezett lehet – vélik sokan –, ám ha folyamatos, ill. ismétlődő cselekvésről van szó, csakis az *erőszakol* a helyes. E vélekedés semmiképp sem állja meg a helyét! Mondhatom pl.: „Naponta szoktam venni vagy veszek újságot”, de éppúgy folyamatos, sőt jelen idejű ez is: „Naponta megveszem az újságot.” Nos, a cikkben szereplő brutális cselekménysorozat – többszörözöttsége, sorozatossága ellenére – mégiscsak a *meg-* igeikötővel kellett volna jelölni. Nyelvhelyességileg pedig még az igeikötő elválása is figyelembe veendő: „Tíz évig erőszakolta meg nevelt lányát”.

Ez az – immár – igeikötős ige, pontosabban a belőle képzett elvont főnév kétszer is előfordul egy nemrég megjelent személyiség-lélektani könyvben (Maurice E. Wagner-Orzós ford.: *Vagyok-e valaki?* 144., 145.): „A *lelküismeret megeerőszakolásából* származó büntudat a »senkiség« érzését erősíti.” És: „*Lelkiismeretünk megeerőszakolásával* a lelkünkben tátongó szakadékok mélyítjük.” Mit szóljunk a *megeerőszakol(ás)* szónak ilyen összefüggésben való említéséhez? *Verba usu valent* = a szavak a használatuk révén érnek valamit. A *megeerőszakol* ige az értelmező szótár szerint nagyjából ezt jelenti: '(férfi nő) erőszakkal közöszlésre kényszerít'. A köznyelvi alkalmazás túllép ezen, mert a végbevitelre is utal (főként a múlt idővel). Az elkövetők köre az utóbbi évtizedek sci-fi irományai nyomán az ufókkal is bővült, de bővíthetnének akár a mitológiai istenségek egyikével-másikkal is: a használat jogos lenne, hiszen élőkről esik szó. Nagyon nagy jóindulattal fogadhatnánk viszont csak el az említett ígét élettelen tárgyakkal, még inkább elvont főnevekkel kapcsolatban. Említett példáink tehát így módosulhatnak: „a *lelküismereten* vagy *lelküismeretünkön* való *erőszakítétel*”. Igen, ha valami rosszat lehet tenni azzal az erkölcsi érzékünkkel, mellyel tetteinket és gondolatainkat megítéljük, akkor – nyelvhelyességileg elfogadhatóan – ezt lehet: *erőszakot tenni* vagy *elkövetni rajta*.

A címünkben fölített kérdésre is ugyanez a válasz: a nyelvet az ellenségei (enyhébben szólva: azok, akik igen-igen visszaélnék ajándékaival, lehetőségeivel) se nem *erőszakolják*, se nem *megeerőszakolják*, nem is *erőszakolják meg*. Hanem – szomorúságunkra – *erőszakot tesznek* (legfeljebb: *követnek el*) *rajta*. A nyelv – talán így, a passzív jellegre utalva a legpontosabb a megfogalmazásunk – *erőszakot szenved*.

Segítségére, védelmére sietni: mindannyiunk erkölcsi kötelessége!

Holczer József

Sarokpont – sarokszám

Közismert a nyelv életében, hogy folyamatosan keletkeznek új szavak. Az új szó alkotásának leggyakoribb módja a szóösszetétel. Mindkét címbe írt szavunk 1995-ben tűnt fel a közéleti nyelvhasználatban, és járványszerűen terjedt a beszélt és az írott nyelvben egyaránt. Szinte mindennap hallható volt a rádióban, a tévében, olvashattuk az újságokban. „A kormány ma az 1996-os költségvetés főbb sarokszámait vitatja meg.” „Az egyezség sarokpontjairól nem sikerült megegyezni.”

Felmerül a kérdés: szükség van-e a két új szóösszetételre? Mit is akartak a két példamondatban kifejezni? Az első mondatban bizonyára a költségvetés főbb *tételeiről*, bizonyos ágazatokra fordítandó (*pénz*)összegekről vitatkoztak a képviselők. A második mondatban pedig minden bizonnyal az egyezség *főbb, fontos, jelentős, fő* pontjairól nem sikerült egyetértésre jutni. Vagyis mindkét mondatban helyettesíthetők lennének az új összetételek más szóval. Tehát alighanem megköszönhetjük azt, hogy nem indokolt unos-untalan a *sarok* előtagú új szóösszetételt használni.

Sem értelmező szótárainkban, sem a helyesírási szótárakban nincs szótározva még egyik összetétel sem. Ez persze önmagában véve nem baj. Egyébként már most is gazdag a *sarok* előtagú összetett szavak családja: *sarokablak*, *sarokcsont*, *sarokház*, *sarokkő*, *sarokkötés*, *sarokrúgás*, *sarokszoba*, *sarokvas* (szótározottak); *sarokasztal*, *sarokdís*, *sarokpánt*, *sarokrekamié*, *sarokvédő*, *sarokülés* (újabbban keletkezettek). Érdeklődéssel figyeljük további használatukat, terjedésüket.

G. R.

KENÓ

Szinte naponta találkozhatunk új szavakkal. Így van ez az egyre szaporodó szerencsejátékok nevével is. Először volt a LOTTO. Megtanultuk, megszoktuk, egész családja fejlődött ki: *lottószelvény*, *lottósorsolás*, *lottónyeremény*, a szelvényeket a TOTÓ-LOTTO kirendeltségeken vesszük meg. *Lottózunk* megállás nélkül már majdnem négy évtizede. A szerencsések LOTTÓHÁZ-ban laknak (így nevezik azt a házat, amelynek lakásait a lottó tárgysorsjátékán sorolták ki a szerencsés szelvénytulajdonosok között).

Aztán jött a BINGÓ, majd a *Telebingó*, a látható szerencse játéka. Megint megtanulták a nevet milliók, mert nyerni akartak. Pedig a szót magában eddig sohasem mondtuk ki, csak az *ingó-bingó* ikerszóban, ami annyit jelent: kecsesen hajladozó; no meg az ismert népdal kezdő sorában énekeljük: „*Ingó-bingó zöld fűszál...*”

Újabb szerencsejáték is megjelent: a *telemázli*. Az összetétel második tagját ismerjük ugyan 'szerencse' jelentésben. *Mázlija van*, szoktuk mondani arra, aki valamilyen veszedelmes helyzetből szerencsésen kerül ki; bár az értelmező szótár csillaggal jelöli a szót, ami azt jelenti: kerülendő, azaz felesleges. Ám aligha fogadják el ezt a tanácsot a szerencsejáték szervezői, hiszen milliókat lehet nyerni ebben a játékban is.

És 1996-ban megjelent a legújabb szerencsejáték, amelynek neve: KENÓ. Az újsághíradásokból annyit lehet tudni róla, hogy a „holland minta alapján honosított” szerencsejáték további nagy nyerési lehetőségeket kínál a játékosoknak, milliókat vihetnek haza, ha szerencsésük van. És hogy milyen életrevaló az ismeretlen új szó, azt az is mutatja, hogy már „családja” is kialakult. Hogyan lehet *kenőzni*? – olvashattuk a róla szóló híradás címében, tehát ígésítettük, továbbá reménykedhetünk, hogy mielőbb *kenőszerencsénk* lesz; ha *kenőnap*-on *kenősorsjegy*-et veszünk, és *kenőszelvény*ünkön megtaláljuk a kisorsolt számokat.

Az utcákon nagy, szép, színes plakátok ismertetik, reklámozzák a KENÓ-t. Csak vajon megérti-e mindenki a plakát alján olvasható tájékoztatást, amelynek szövege a következő:

„Mindenhol játszhat, ahol ON-LINE terminálon totózni, lottózni lehet!”

Graf Rezső

Nulladik típusú kifejezések

Bár a cím a misztikus témákkal foglalkozó televízióműsor, a *Nulladik típusú találkozások* mintájára született, az alább bemutatandó kifejezések nagyon is valóságosak. Sajnos – mondhatjuk néha.

„Kezdetben vala” a *nulladik óra*, ami a szülő, diák és tanár számára álmok kapkodások, nyugós panaszok kiséretében létezik, azonban az elnevezés egy kicsit olyan, mint a mesebeli okos leány, aki vitt is ajándékot meg nem is. Mindenesetre az első megelőző jelentésű *nulladik* szükség szülte szóalkotás, s ha nem volna már oly megszokott, még egy kicsit tovább is elmeditálhatnánk fölötte.

Ezután következett a *nulladik évfolyam* a gimnáziumokban és a felsőoktatási intézményekben. Kissé megmosolyogtató, ha a „hányadikos vagy?” kérdésre így válaszolnak: *nulladikos*. Azonban már a nevelésnél is tovább ment az az újságíró, aki azt adta hírül, hogy egy áruház *mínusz első szintjén* található a műszaki cikkek osztálya. Úgy vélem, nem lenne jó, ha ez így folytatódna tovább, s valamely nagyobb ünnepünk megelőző napját *vigília* (vilia) helyett *nulladik*-nak neveznénk (húsvét *nulladik* napja), vagy azok, akik október 23-át már a rendszerváltás előtti években is megünnepelték, csak így emlegetnék ezt: *mínusz első alkalom, mínusz második alkalom...*

Ellenkező irányú, hasonló „lehetetlenségkifejezésnek” tekinthető a *tizenharmadik havi* is, azonban e két szó a *fizetés*-sel kiegészülve oly kellemes jelentést tartalommal rendelkezik, hogy ezt aligha fogja bárki is kritizálni.

M. K.

Dénes György

Kínos rímek, rímes kínok

Csavargók a szeméttelen

Látod azt a poros kádat?
Abba szórd a poloskádat.

Motorosok

Láttam, öcséd robog ódon,
ütött-kopott robogódon.

Egy lett emléke

Úgy emlékszem eme lettre,
gyalog járt az emeletre.

Az öngyilkos komorna

A mocsárban komor nád
rejt már a komornád.

Babfőzelék

Mint rabszolga Babilonban,
dolgozik a bab llonban.

Mikor Megyeri Kassán játszott

Nézzétek csak Megyerit!
Éjjel-nappal magyarit.

Pörösködés

Amíg lesznek pörös felek,
nem fognak a fölös perek.

Darázsfészek

A padláson darázs vala,
onnan áradt varázsdala.

Feri dala

Hallgatod a Feri dalát?
Most vedeli seritalát.

A bukás oka

A pad alá dugott piák
miatt sok a bukott diák.

Lopott játék

A vásárban Anti lopott
egy műanyag antilopot.

Fölmegy a benzin ára

Drágul Dása szágul-dása.

Agnoszkált focisták az Üllői úton

Mielőtt bárki is tömegmészárlásra, sporteseményen történt véres cselekedetekre gondolna, megnyugtatóan elég csak annyit megjegyezni, hogy pusztán csak egy a rádióban elhangzott riporterri kijelentésről szeretnék szólni.

Vas István Zoltán, a joggal népszerű sportriporter néhány héttel ezelőtt az FTC-Békéscsaba focimérkőzésről jelentkezve azon kesergett, hogy mivel nem kapta meg a csapatok összeállítását, így nem tudta a pályán lévőket *agnoszkálni*. A rutinos, sok csatát átélt tudósító valójában nyelvi-leg nem követett el hibát, hisz az *agnoszkál* latin kifejezés magyarra fordítva a felismerést jelenti. Más kérdés azonban, hogy a köznyelvben ezt a megfogalmazást általában a halottak azonosításakor alkalmazzák. Talán épp ezért nem lehettem egyedül, amikor az agnoszkált focisták emlegetését nem tekintetem felemelő sporttörténeti pillanatnak.

M. I.

Kazinczy-verseny Egerben

Talán nem túlzás, ha azt mondjuk, Eger a nyelvészek városa. Hisz nemrég adott otthont az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola a nemzetközi nyelvészkonferenciának. Évente itt rendezik a pedagógusképző intézmények Nagy József Béla országos helyesírási versenyét, két évente az anyanyelv-oktatási napokat, s az idén március végén itt volt a pedagógusjelöltek Kazinczy Ferencről elnevezett „Szép magyar beszéd” versenyének országos döntője is.

A megnyitón *Palcsóné Zám Éva*, az EKTF főigazgatója, valamint *Rádló Katalin*, az MKM főosztályvezető-helyettese köszöntötte a versenyzőket, a szaktanárokat és a vendégeket. Ezután *Bózsöny Ferenc*, a Magyar Rádió főbemondója buzdította meleg szavakkal a szép beszédre s annak ápolására a megjelenteket. A szakmai tanácskozás témája ezúttal a beszédművelés néhány időszerű kérdése volt. Négy előadás hangzott el: *V. Raisz Rózsa*: Hangzó forma és írásrendszer; *Fábián Pál*: Az élőszó írásbeli rögzítése és a helyesírás; *Tolcsvai Nagy Gábor*: Írástól a beszédig (Az értelmezés kérdései); *Bolla Kálmán*: A beszéd hangzáshű lejegyzésének elméleti és gyakorlati kérdéseiről.

Március 30-án, szombaton olvasták fel a versenyzők a kötelező szöveget, *Márai Sándor* Móríc Zsigmond hagyatéka című irodalmi visszaemlékezését. Délután szabadon választott szövegek hangzottak el, melyek *Bolla Kálmán*, a bírálóbizottság elnöke szerint valóban szövegyszerűek, egységesek voltak.

A harmadik nap délelőttjén a héttagú zsűri a következő 15 versenyzőt jutalmazta Kazinczy-éremmel: Kiss Máté (JATE), Boros Fatime (JGYTF), Szabó Andrea (JATE), Novák Norbert (ELTE, BTK), Kovács Ágnes (BDTF), Dobos Rita (JPTE), Al-Fugaha Éva (Apáczai Csere János TF), Marton Zsolt (PPKE), Kigyós Valéria (BGYTF), Sebők Mónika (ELTE, BTK), Lénárt Zsuzsa (KGRE), Kovács Melinda (Csokonai Vitéz Mihály TF), Sárosi Eszter (KGRE), Papp Melinda (KLTE), Lajosi Krisztina (Babes-Bolyai Egyetem, Kolozsvár).

Végezetül idézzük a zárót: „Ha anyanyelvünket becsüljük meg, egymást becsüljük meg”. S hogy ez így legyen e versenyek szellemét illetően is, arra garancia a folytonosság, ugyanis jövőre a 25. (negyedszázados jubileumi) döntőre kerül sor, Győrben.

M. K.

NYELVÉSZ-LELET

1996. január 15., hétfő

VILÁG

Kanada, kilátással a 30. emeletről

A tőke óvatosan kihátrál a bizonytalan Québecből

Hétköznap a francia – állítólag egy barátjának köszönhetően – akik egy éve költöztek el a mentálhigiénéről, és jobb híján természetesen került ki a nyelv. A Québeciek meg kétszínesebbek, mint az angolok, igaz, hogy el akarnak menni az angolok jogaikért. Csak használni akarjuk a nyelvünket. Azt nem bánom, ha az angol megmarad üzleti nyelvként.

Jean-Francois, aki turistaként a messi eszakon, és zúgó hegyi folyókán keresztül vándorolt, bevesszen a vendégeket, bevesszen a Québec franciák álláspontját. Azt hogy senki sem csúszkál, mondja. Próbálgatni, hogy van is folyton, de azért valamit megcsúszkál kellene. Hogy őszintén, a Québeciek legutóbb...

lombókat, és franciái adja az ismerkedőket a telefonát. Az iskolákban jobb jegyeket kapnak a franciák sikkai, és az angol nyelvű egyetemeken állami támogatást alaposan meggyújtják. Aki teheti, elköltözik az egyre franciább Québecből más tartományba. Miféle évek óta most a legelőzőbb az ingatlan. A legnagyobb cégek is áttelepítik központjaikat Torontóba vagy másfelé. A tőke óvatosan kihátrál a bizonytalanokból Québecből.

Igaz, a franciák tompa *è*-je nem tartozik a közé a 33 betű közé, amelyből „a legelőbbet kell kihozni”, a Népszabadság kanadai tudósítójának mégis illett volna tudnia, hogy a többségében francia anyanyelvű kanadai tartomány nevét nem ilyen betűvel, hanem „közönséges” magyar *é*-vel kell írni, így: *Québec* (ejtsd: bekek). Ne akarjunk franciábbak lenni a (kanadai) franciáknál! (A január 15-i számban taláta: K. G.)

Egy nap a lendvai tanárok között

Húsvét hetében a város kétnyelvű középiskolájában tölthettem egy napot meghívott tankönyvszerzőként. Pisznyák Mária szaktanácsadó kezdeményezte továbbképző tanácskozásunkat, s kapott engedélyt megtartására a Szlovén Köztársaság Oktatási Intézetének szakképzési osztályától. A téma *A magyar nyelv tanításának módszertana* volt, időszerezése és személyes indoka pedig az, hogy a tanárok a mi Nemzeti Tankönyvkiadónk kiadta, *A magyar nyelv tankönyve középiskolásoknak* című tankönyvet és a hozzá tartozó, gyakorlatokat és feladatokat tartalmazó kötetet használják, de a „magtankönyvhöz” készült és már kiadott további „tematikus füzeteket”, valamint a *Módszertani útmutatót* mint a tankönyvcsalád tagjait még nem ismerték.

Esedékessé vált a tájékoztató megtartása ezért is, mivel a tankönyv négy tanév anyagát foglalja magában, és a tanárra bízta egy-egy évfolyam „tanmenetének” összeállítását. Kíváncsi volt ennek a nem szokásos megoldásnak magyarozatát adni, és tanácsokat adni a középiskolások tanulásának irányítására.

Kellemes, sőt szívélyes, tájékoztató jellegű, „két féldős” tanácskozáson (a szünetet a Lipa Szálló ebédlőjében töltöttük el...) az intézet igazgatója, Füle Tibor tájékoztatót arról, hogy 19 különféle szakmára, illetőleg továbbtanulásra készülnek a fiatalok. Csak így van ugyanis remény arra, hogy ki-ki megtalálja helyét a különböző életpályákon az érettségi után. A szerteágazó oktatási programok kellő nyelvi művelésben részesítik a tanulókat.

Napirendre kerültek a legfontosabb pedagógiai elvek és didaktikai megfontolások annak érdekében, hogy az alaptankönyv és a gyakorlókönyv anyagának állandó jelenléte lehetővé tegye egyfelől minden egyes fejletnek „új anyagként” való kezelését, másfelől szükséges esetekben bármikor ismétlésre adjon lehetőséget. Pedagógiai haszna továbbá az is, hogy a nyelvi tanulmányok ágazatainak (grammatika, szövegtan, stilisztika, retorika, helyesírástan és nyelvtörténeti ismeretek) együttlátását eredményezheti tanár és tanuló együttműködésének nyomán. A helyi kétnyelvűség adott körülményei között pedig – a folyamatos ösztönzés lehetőségeinek kiaknázásával – a nyelviség általános szemlélete is kialakulhat.

Módom volt a tanácskozásba beleszöve átadni a kollégáknak a Tankönyvkiadó ajándékaképpen az említett útmutatót, Szövetségünk részéről pedig a Koszorút (tartalmának ajánló bemutatása kíséretében). Nagy érdeklődés fogadta a nyelvi rétegeket ismertető percekben bemutatott Diáksóder című kötet néhány címszavának „stíluselmzését”. Reménykedhetünk abban is, hogy az Édes Anyanyelvünk szétosztott példányai a tanulók között is olvasókra találjanak, s felébresztik a kedvüket ahhoz, hogy részt vegyenek nyelvművelő vetélkedőinken, táborainkon.

Nemcsak vittem, hanem kaptam is. Jelen volt ugyanis megbeszélésünkön a Lendván megjelenő Népújság főszerkesztője, Bence Lajos is; ajándékol kaptam tőle a szlovéniai magyarság hetilapjának akkor friss húsvéti számát, színes címlapján Munkácsy Mihály Ecce homójának lenyomatával. Az első lapon pedig Lendva nagy szülöttjére emlékező méltatást olvashattam: Zala György szobrászművészről (1858–1937), aki millenniumi emlékművünket alkotta. Ízelítőt kaptam az egészséges régiopatriotizmusból.

Szende Aladár

ESEMÉNYEI

A magyar nyelv napjai Csíkszeredában

Az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségének szervezésében évenként megtartják, mindig más városban, a magyar nyelv napjai nevű rendezvénysorozatot. Ennek egyik fontos része a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Verseny országos döntője. Az idén április 12-től 14-ig a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium adott helyet a tudományos előadásoknak és a verseny döntőjének. A tudásukat összemérő tanulók igazolják ilyenkor jártasságukat anyanyelvi kérdésekben, és az sem mellékes ezúttal, hogy az erdélyi szórványvidék diáksága egyre jobban bekapcsolódik ebbe a versenybe. A már nagy tapasztalatú Fehér megyeiek (nagyenyediek), aradiak és temesváriak mellett jól esett látnunk, hallanunk a most első ízben részt vevő dévai középiskolások sikerét is. Azt viszont lehangolóan tartotta a Szövetség elnöksége és jó néhány magyar szakos tanár, hogy a '89-es rendszerváltás után hat évvel még most sem jelentkezett Szatmár, Szilágy és Bihar megye erre a jelentős, mozgalommá terebélyesedő anyanyelvi versenyre.

A csíkszeredai iskola zsűfoglalásig megtelt dísztermében több köszöntő is elhangzott. A szónokok nem feledkeztek meg a magyar honfoglalás 1100. és a magyar iskola 1000. évfordulójának jelentőségéről sem, emellett – természetesen – kellő nyomatékot adtak az erdélyi magyarság megmaradásában talán legfontosabb szerepet betöltő anyanyelvnek. Anyanyelvünket félteni, ápolni kell. Féltése olyan, mint az egészség féltése, ugyanis a fertőzés veszélye mindenütt fennáll – mondta beszédében Péntek János kolozsvári tanszékvezető egyetemi tanár, az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségének társelnöke.

Tanári nyelv és nyelvhelyesség témakörben előadást tartott Nagy János szegedi főiskolai tanár, Péntek János, Murádin László kolozsvári tudományos főkutató, Túrós Endre csíkszeredai és Antal Sándor székelyudvarhelyi középiskolai tanár

Az iskolások versenyén egyebek mellett szókinccsfelisztés, szöveg- és szóértelmezés, nyelvi játék és leleményesség, irodalmi jártasság vizsgálata szerepelt. Az elemisták csoportjában (4. osztályosok) első a marosvásárhelyi Mákvirágok csapat lett, második a kézdivásárhelyi Észpörgető, harmadik a nagybányai Cirkalom. A felső tagozatosok közül első helyen a kézdivásárhelyi Babérok csapat végzett. Ebben a kategóriában két második díjas volt: a nagybányai Havasigyopár és a marosvásárhelyi Smaragd. Harmadik helyezést is két csapat ért el: a székelyudvarhelyi Vadrózsák és a temesvári Harangvirág. A középiskolások csoportjában legjobb volt a sepsiszentgyörgyi Székely Míró Kollégium csapata, utána következett a székelyudvarhelyi Benedek Elek Tanítóképző, harmadik a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium.

A csíkszeredai Magyar Nyelv Napjain elhangzottakból és leírtakból mind a jelen lévő nyelvész szakemberek, mind a pedagógusok leszárhették a kellő tanulságot, feljegyezheték, milyen területeken van sürgős javítanivaló anyanyelvünk használatában.

Komoróczy György

Draskóczy Török Gábor halálára

Édes nyelvünk

1995. DECEMBER

ÁRA: 40 FORINT

A TARTALOMBÓL:

Draskóczy
Török Gábor:
Elporladó polgári
szavak

Elporladó polgárságunk elporladó szavaiból címmel jelent meg az Édes Anyanyelvünk 1995. decemberi számában Draskóczy Török Gábor cikke, melyben a hajdani Magyarország területén kisebbségben élő magyar polgárság nyelvének szóhasználatát – a környezetükben élő nemzetiségek nyelvének hatására is kialakult szavakat – siratja el, emlegeti föl, és reménykedik abban, hogy lesznek még követői, akik még saját emlékeiből vagy az elszakadt területekről más és más okból az anyaországba áttelepült, áttelepített elődökéből megőrizték e nyelvtörténeti szempontból érdekes szavak egyikét-másikát.

Családja eperjesi ágának nyelvéből mindjárt közöl is egy csokornyit, melyeknek némelyike az én számomra is ismerősen cseng, mivel az én családom beszercebányai származású, tehát mind nyelvi, mind földrajzi környezetük közel áll egymáshoz. Mellesleg családja néhány tagjának említéséből kiderült, hogy, noha nem ismertük egymást, de rokonok is vagyunk.

Cikkének olvasása után magam is kutatni kezdtem emlékeim között hasonló eredetű szavak után. Találván is néhányat, megírtam neki ezeket – leveletem a szerkesztőség volt szíves továbbítani szegedi címére –, így a német-francia keverékből „magyarított” *stelázi*-t (polc; a német *stellen* = állítani igéből és a francia *-age* képzőből kombinálva), a nálunk *szalvéta*-ként (asztalkedő) használt, ugyancsak francia eredetű *serviette*-ből származó *szervétá*-t, az állomásfőnök jelentésű *stázi*-t (ném. *Stationsvorstand*), a *sáml*-t, a *nahtkaszni*-t (ném. *Nachtkasten* = éjjeliszekrény), a francia eredetű és kb. fiókos szekrényt jelentő *komód*-ot (vö. az eredeti cikkben szereplő *sublót*-tal) és az igen szellemes magyar szóalkotást, az úttestet jelentő *lóközép*-et abból az időből, mikor még Beszercebányán aligha járt autó, csupán lovas-kocsi.

Cikkét, mint rövidre szabott levélváltásunk egyik írásában közölte, amolyan végelszámolásnak szánta, s inkább föl akarta hívni a figyelmet ez „elporladó szavakra”, remélvén, akad még utóda, aki kap e témán. Sajnos, valóban végelszámolás lett a cikkből. Az Édes Anyanyelvünk áprilisi számával egy időben kaptam meg feleségének szomorú levelét, melyben Török Gábor február 16-i haláláról értesít.

Így már nemcsak az elporladó polgárság szavai porladnak, hanem a nagy tudós, a jeles szerző is.

Béke poraira!

Egres Jenő

A sütötök az törökbosztán?

A romániai magyar nyelvjárások atlasza

Mintegy 40 éves munka eredményeként a Magyar Nyelvtudományi Társaság gondozásában megjelent *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* (RMNyA.) első kötete. *A magyar nyelvjárások atlasza* (MNyA.) csak néhány romániai kutatópontot tartalmaz; ezt egészíti ki a mezősegyesi, székely és csángó nyelvjárást tükröző új nyelvátlasz.

Mi az a nyelvátlasz? A nyelvátlasz (vagy nyelvtérkép) egy nyelvjárás hangtani, nyelvtani, szókészleti jellemzőit mutatja meg földrajzi elhelyezkedésükben térképlapra vetítve. Nyelvföldrajzi anyagot leginkább térképlapokon lehet szemléltetni. Ennek alapján kijelölhetők a szűkebb nyelvjárású s az ezt befolyásoló-kialakító földrajzi, művelődési, etnikai határok (izoglosszák, migrációs stb. határvonalak).

Az új atlaszban 136 kutatópont szerepel, és egyetlen gyűjtő, Murádin László hallás- és lejegyzésmódja érvényesült, amely nagymértékben egyezik a MNyA. módszerével. Az adatok tehát összevethetők.

Nézzünk néhány – szókészleti változatosságot mutató – térképlapot! A gyengén termő föld a 14. térképlap szerint: *sovány, sován, saján, székes, gyönge, hivány, vatföd* (< vadföld), *rossz, szegén, tákhely* stb. *A tejeskukorica* a még nem érett kukorica, amelyet nyáron leszednek és csövestől megfőznek. A 68. térképlap szerint ennek neve: *tejeskukorica, tejestengeri, zsenge, tejesterekbúza, tejesmálé, zsengetörökbúza, tejespuj* stb.

Mit csinál, aki a csutkáról leszedi a szemeket? Kukoricát... (most jönnek a válaszok) *morzsol, murzsál, bont, fejt, dörszöl, törzsöl, tokoz, sürol, takaz* stb. (71. térképlap).

A kocsikenőcs *kenő, kulimász, dahatt, degett, degeny(eg), ke-reksár, zsír, szekérkenőcs, pakura* stb. (137. térképlap).

Ha a marha hátrafelé megy: *hökköl, seggel, curukkol, ölli vissza, holyil, erecs hátra* (162. térképlap; az utolsó három példa a csángóktól van; általában megfigyelhető, hogy a legváratlanabb – legősibb – nyelvi adatok innen valók). A sütötök (275. térképlap) *fehértök, dinkajitök, ludáj, olasztök, béjcsitök, döblec, oláországitök, döblöntök*, valamint Moldvában: *fejbosztán, törögosztán*.

A 136 romániai településen fölött, lejegyzett, ellenőrzött 3379 kérdésből a vastag, lapozható atlaszban 300 szerkesztett térképlap található; amely térképes (olykor rajzzal kiegészített) formában szolgálja a kutatást és a nyelvi hagyományok iránt érdeklődőket. (Gyűjtötte Murádin László, szerkesztette és a kiadást előkészítette munkacsoportot irányította: Juhász Dezső. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1995.)

B. G.

Bolla Kálmán: Magyar fonetikai atlasz

Bolla Kálmán hiánypótló munkája szintézisbe foglalva tárgyalja a korábbi és a legújabb tudományos eredményeket a nyelvészeti fonetikában. A szerző a bevezetőben szól a magyar hangtan időszerű problémáiról, a megújulás szükségességéről. Külön fejezet foglalkozik a fonetikus írással. Ebből a lejegyzés céljain és alapelvein túl három jelölésmódot is megismerhetünk. A magyar egyezményes átírás a nyelvjáráskutatás, a Setälä-féle fonetikus írás a finnugor nyelvtudomány lejegyzési formája, az IPA (APhl) jelölési rendszer pedig az egész világon használatos. A könyv nemcsak a jelek felsorolását tartalmazza, hanem példákat is hoz mindegyik típusra. Ezáltal a jelölések összehasonlíthatók, könnyen tanulhatók, sőt a példák a fonetikaoktatásban gyakorlati segédeszközként is jól használhatók.

A beszédképzés folyamatát ismertető rész a laikusok számára is érthetően vázolja az agy szerepét, a beszéd-légzés, a gégefő és a toldalékcső (garatüreg, szájüreg, pitvar és orrüreg) képzésbeli funkcióját, végül hallástani alapismeretekről is olvashatunk. A megértést segíti, és az anyagot jól tanulhatóvá teszi a rengeteg ábra, diagram és fotó.

Bolla Kálmán egy újabb fejezetben ismerteti az ajakműködés megfigyelésének és a beszéd röntgenes vizsgálatának kísérleti fonetikai eszközeit, módszereit és eredményeit. Ezt követően felvázolja a képzési jegyek rendszerét, majd a magyar magánhangzó- és mássalhangzórendszert mutatja be táblázatos formában. A beszédhangok hangzási jellemzőit tárgyaló fejezetben az akusztikus vizsgálat két legfontosabb módszere, a hullámforma (rezgőkép) és a hangszinkép alapján történő elemzés ismertetése következik. Megtanulhatjuk, hogyan kell a vizsgálati anyagon elhatalmálni a beszédhangokat, és hogy a hangsajátságok milyen formában tükröződnek. A fejezet végén a beszédhangok mesterséges előállításáról is szó esik. A kötetet hangstatisztika és fonológiai kitekintés zárja.

Bolla Kálmán könyve hatalmas tudásanyagot ölel fel rendszerezett, könnyen áttekinthető, egyszerűen elsajátítható formában. Ezért is ajánlható mindenkinek, aki fonetikát tanít vagy tanul, de azoknak is, akik csak érdeklődnek a téma iránt, és többet szeretnének megtudni e nyelvészeti szakterület legkorszerűbb eredményeiről. (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.)

Markó Alexandra

Nem véletlen, ha gyémántként ragyoghat*

Akik igazán szeretik és becsülik a magyar nyelvet, s annak sorsát is igyekeznek szívükön hordani, olvassák el Rónai Béla Fölnevelő édesanyám című könyvét. A cím utal arra, hogy a szerző a legszebb és legfontosabb dolognak tartja anyanyelvünk ápolását, gondozását. Az anyanyelv annyira fontos, mint a mindennapi kenyér.

Az írásokat a hagyománytisztelet gondolata fűzi egybe. A vadhajtságok óvatos nyesegetése közben a szerző bemutatja, hogy mennyire gazdag kincsesbánya ez az oly sokat hányódottvetődött, „szélkaszabolta” anyanyelv. Kiforrott stílusával életre kelti fölnevelő édesanyját. Ezért nem véletlen, hogy itt az most

* A könyvismertető megérkezése után kaptuk a szomorú hírt: Rónai Béla tanár úr, a sokunk által ismert és tisztelt jeles nyelvemvelő meghalt. Ezzel a könyvismertetéssel búcsúzunk tőle. A szerk.

gyémántként ragyoghat. Egyúttal bizonyítva ezt a bölcsességet is: „A nyelv gazdagsága a gondolatok gazdagsága”.

Miközben megelevenednek előttünk nyelvi botlásaink, hibáink és azok okai, meglátjuk a kijavításukhoz vezető helyes utat. Szerzőnk több változatos „gyógymódot” is bemutat a hibák orvoslására. Mindenekelőtt a nyelv épségének megőrzése a cél, vallja és fejti ki több helyütt is Rónai Béla. A könyv szerkesztője, Hargitai József, méltán így jellemzi a szerzőt: „Mindenkihez tud szólni. Nem leereszkedik, hanem felemel magához: nem 'kiokítani' akar, hanem megnyerni és meggyőzni. Jó szóval, bölcs belátással. Témáit nem szárazan, tudományos fejtegetéssel, hanem mindvégig színesen, magával ragadóan tárgyalja. Erre csak hatalmas tapasztalati tudás és különleges – könnyed, pontos és biztos – íráskészség birtokában képes a legfelkészültebb nyelvész is.”

Balogh Mária

Szathmári István két új könyve: Stílusról, stilisztikáról napjainkban – Három fejezet a költői stílus történetéből

Az anyanyelv, az irodalom, a verselemzés iránt érdeklődők – diákok, tanárok, nyelvészek – jól ismerik, ma is haszonnal forgatják Szathmári István alapvető, iskolát teremtő kézikönyveit, például A magyar stilisztika útját (Gondolat, 1961) vagy A magyar stilisztika vázlatát (Tankönyvkiadó, 1958 – Fábián Pállal és Terestyéni Ferencsel), mint ahogy szívesen olvassák értő verselemzéseit folyóiratokban, lapokban, köztük az Édes Anyanyelvünk hasábjain is.

Most Szathmári tanár úr két új könyvét ajánlom a régi és az új olvasók figyelmébe. Az első egy régóta hiányzó, korszerű kismonográfia, egy olyan kézikönyv, amely széles körű tudományos háttérrel adja foglalta össze a mai stilisztika elméleti és gyakorlati kérdéseit és legújabb eredményeit. Tanító-nevelő szándékkal szól a stilisztikáról, a stílus sokféleségéről, úgy, ahogy azt egy tankönyvtől joggal elvárjuk: világos szerkezeti felépítésben, érthető, a szakkifejezéseket megmagyarázó nyelven, élvezetes, kedvet ébresztő stílusban, személyes hitelességgel – tisztelve anyagát, a nyelvet és tisztelve az olvasót, az embert.

Tartalmazza a könyv az alapvető fontosságú stilisztikai fogalmakat, nyelvi-stilisztikai eszközöket; a nagy mennyiségű és naprakész irodalmi, valamint élőnyelvi példaanyagon keresztül pedig a magyar nyelv gazdagsága és esztétikai értékei tárulnak fel. Kiváltképp a mikroelemzésekben: az Ady-vers (Sóhajítás a hajnalban), a Pilinszky-sor (Apokrif) vagy Tóth Árpád Esti sugárkoszorújának az elemzése valódi olvasói élményt nyújtanak.

A jól megválasztott, nyomdatechnikailag is sikerült illusztrációk elősegítik a megismerési-megértési folyamatot, a gazdag szakirodalmi bibliográfia pedig lehetővé teszi a további elmélyülést. A könyv méltó tagja annak a családnak, amely A magyar nyelv tankönyvé-vel együtt a középiskolások anyanyelvi nevelését szolgálja (a sorozatról vö. az Édes Anyanyelvünk 1995/5. számában Nagy L. János írását).

A címben jelölt másik kiadvány a magyar költői stílus három fejezetét foglalja össze, elsősorban a szaktudomány és az egyetemi ifjúság számára (bővebb változatban finn nyelvű egyetemi segédkönyvként is).

A szerző ezúttal tézisszerűen tárgyalja a stílus és a stilisztika alapkérdéseit, a magyar irodalmi korstílusokat, a korstílusok és stílusirányzatok összefüggéseit. Jól eligazítja olvasóit a szerteágazó nyelvi, irodalmi, társadalmi folyamatokban, a stilisztikai meg az elemzési irányzatok sűrűjében: iránytűnek választva a funkcionális stilisztika elveit és módszereit.

A három kiemelt korszak: a középkor, a hazai reneszánsz és a századforduló (a legutóbbi) – a nyelvi fejlődés és az írásbeli kultúra szempontjából valóban meghatározó jelentőségűek. Mindezt jól példázzák az elemzésre kiválasztott szövegek. Az Ómagyar Mária-siralom, egy Balassivers és egy Ady-vers nyelvi-stilisztikai bemutatása révén kirajzolódik a korszak nyelvéllapota, megelevenednek és a mához szólnak a versek esztétikai értékei, örök érvényű jelképei.

A könyvből élénk táruló gazdag tudás- és tényanyag egy teljes stílustörténeti monográfia lehetőségét ígéri. Erre legalább akkora szüksége van a hazai szaktudománynak, mint jó tankönyveknek a tanulóifjúságnak. Ez az a közös mozzanat – tudomány és pedagógia, kutatás és oktatás egysége –, amely összeköti a most bemutatott két művet.

(Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. és Akadémiai Kiadó, 1995.)

Heltainé Nagy Erzsébet

HÍREK

Az egi Anyanyelvoktatási Napokra július 8–11. között 200 hazai és 100 határon túli pedagógust, nyelvészt várunk.

*

A millecentenáriumhoz kapcsolódó magyar nyelvi rendezvények: A magyarok IV. világkongresszusa (Ópusztaszer–Budapest, június 14–16.), Finnugor népek II. világkongresszusa (Budapest, augusztus 6–31.), IV. nemzetközi hungarológiai kongresszus (Budapest, augusztus 16–23.), VIII. anyanyelvi konferencia (Eger, augusztus 21–24.).

*

Az olvasás- és fogalmazástanítás társas munkaformáinak leírására pályázatot hirdetett a Magyar Olvasástársaság. A június 30-ig beadható pályázat részletes kiírása a Magyaritanítás 1996/2. számában olvasható.

*

Miről szól nyáron a Tetten ért szavak? Június 24-én az állatok „beszédéről”, július 8-án a méhek jeleiről; július 22-én pedig Panek Zoltán tréfás állat- és növényhatározója hangzik el. Természetesen minden adásban lesz aktuális bakibörze!

*

Anyanyelvi nevelés és helyesírás címmel megjelent az Implom József helyesírási verseny két évének története (1994–1995) a verseny során elhangzott előadásokkal, Nagy L. János szerkesztésében.

*

Hogyan beszél ma az ifjúság? címmel napvilágot látott Rónaky Edit kis füzet, amelyben az ifjúság nyelvteremtő fantáziájának természetét mutatja be tanári munkája során gyűjtött anyag alapján. (Kemény Gábor Iskolaszövetség, 1996.)

*

Az ANYANYELVI KLUB 1996. március 11-én tartotta legutóbbi összejövetelét, amelyen Joó Tibor Vallomások a magyarságról című könyve bemutatójának alkalmából előadást tartottak: Filep Tamás Gusztáv és Húbert Ferencné, a PRO HUNGARIS alapítvány munkatársai. Közreműködött Havas Judit előadóművész. A rendezvény színhelye a Petőfi Irodalmi Múzeum volt.

*

Április 23-án elhunyt P. Kovács Imre, a Köznevelés volt olvasószerkesztője, a Nyelvművelő kis tükör című kötetek szerkesztője, lapunk rendszeres szerzője. Hosszúperesztegen helyezték örök nyugalomra.

*

A Kétnyelvűség legutóbbi, 1995/2. számában a kétnyelvűségről, a nyelvvesztésről olvasható Péntek János, Máthé Dénes, Zsemlyei János, Murádin László, Veress Márta, Szász Mónika, Tánczos Vilmos tanulmánya.

*

A szentől-szembeni formációk kommunikációs viszonyai címmel jelentetett meg szöveggyűjteményt T. Kiss Tamás a Gödöllői Agrártudományi Egyetem és a Jászberényi Tanítóképző Főiskola gondozásában.

*

Helyesírásunk elvi és gyakorlati kérdéseiből címmel tanulmánygyűjteményt és feladatsort adott ki az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Bozsik Gabriella és V. Raisz Rózsa szerkesztésében.

*

A TIT Heves Megyei Egyesülete és az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszéke május 4-én megyei nyelvművelő versenyt rendezett általános iskolásoknak.

*

Az utóbbi hónapokban több olyan értékes könyv vagy tanulmány jelent meg, amely a határon túl élő magyarság helyzetével, nyelvéllapotával foglalkozik. Néhány ezek közül: Bence Lajos: Irott szóval a megmaradásért (Szlovénia, 1995); Szigeti László: Az oktatásügy helyzete Szlovákiában (1996); Kótyuk István: A magyar nyelv helyzete Kárpátalján (Somogy, 1996. 1: 76–8).

*

A magyar nyelv hete alkalmából napvilágot látott a Nyelvtudományi Intézetben készült Nyelvművelő kézisztár. A mű ismertetésére lapunk egyik következő számában még visszatérünk.

Összeállította: B. G. – G. L.

Anyanyelv és szív

1	A							Y							
		14								15					
16	L		17								18				
19	20					21				22				23	
24			25			26		27					28		
29		30				31					32				
33				34		35				36		37			
O		38				39		M		40		41			
42	43			44		45		46		47				48	
49					50						51				
52				53						54				55	
56			57					58		59		60	61		
62		63				64		SZ		65					
66					67			68						69	
K								R							K

VÍZSZINTES: 1. Kazinczy Ferenc gondolatának kezdő szavai. 8. Bonyodalom, baj. 14. Nagy becsben tartott tárgyi emlék. 15. Zsírfontó emésztőnedv. 17. Grúz költő (Alekszandre, 1884–1954). 18. Hosszan elnyúló mélyedés karsztos felszíneken; vakvölgy. 19. Vacsoraidőben. 21. Princípium. 22. Vonatkozó névmás. 23. Az argon vegyjele. 24. Keleti eredetű táblajáték. 25. Gépkocsi, röv. 26. Település a Borsodi-dombságon a Bán-patak és a Sajó összefolyásánál. 28. Jobbra, tinó! 29. A nátrium-klorid vizes oldata. 31. Vonuló násznap. 32. Szállít. 33. Lángelme. 35. Zsírreveget a leves tetejéről eltávolít. 37. Ond vezértársa. 38. Művészettörténész, kritikus (Károly, 1869–1965). 40. Ruhatisztító eszköz. 42. Cserépkályhát épít. 44. ... Doolittle; Higgins professzor kísérleti alanya Shaw Pygmalionjában. 47. Tegező viszony. 49. Earl ... Heady; USA-beli agrárközgazdász, az MTA tiszteleti tagja (1916–1988). 50. Kést fenő. 51. Gyermekien hiszékeny. 52. Ragadozó madár. 53. Jane Fonda egyik filmje. 54. Nyugat, röv. 55. Svéd férfinév. 56. Osztrák és francia autók jelzése. 57. Kisfaludy Károly szülőhelye. 58. A jód és az antimon vegyjele. 60. Férfinév. 62. Színpadi kudarc. 64. Telepeken élő, ehető tengeri kagyló. 66. Szultánság Borneó szigetén. 68. Igazolásra nem szoruló (tétel), filozófiai műszóval.

FÜGGŐLEGES: 2. A hélium vegyjele. 3. Érett gabonát vág. 4. Település a Dunakanyarban, itt élt és alkotott Szőnyi István, a jeles festő. 5. Falu Kisbér közelében. 6. ... Aichinger; 20. századi osztrák író, költő. 7. Szájaskodik, felesel. 8. A germánium vegyjele. 9. Az egyik szülő kedveskedő megszólítása. 10. Olasz író, Az óra c. regény szerzője (Carlo, 1902–1975). 11. Ősi szavunk a Halotti beszédből. 12. Nyelvész, 1920–1940 között a Magyar Nyelvőr szerkesztője (József, 1864–1945). 13. Mozart kétfelvonásos operája. 16. Kazinczy gondolatának második, befejező része. 20. Bíró Máté alakítója a Körhinta c. filmben (Imre). 22. ... Boryna; gazdaember Reymont Parasztok c. regényében. 27. A német márka idegen nevének rövidítése. 28. Népzenei hangszerek pengette hangszere. 30. Buzgó, odaadó. 34. ... Turner; Tina Turner egykori társa. 36. Veterán holland labdarúgó (Johnny). 39. Ájulásszerű állapotban levő. 41. Veszélyeztet. 43. Sekély tenger Ausztrália és Új-Guinea között. 45. Az Ilona egyik becézett alakja. 46. Csokonai Vitéz Mihály költeménye. 48. Tibor, becézve. 53. Vágóeszközök készítésével és élezésével foglalkozó kisiparos. 57. A keringő is ez. 59. A ... oroszlan; Anglia jelképe. 61. A világírodalom német nagyja (Thomas). 63. Község a Bakonyalján Pápától délre. 65. Mellém. 67. Olasz és osztrák autók jelzése. 69. Szintén ne.

Schmidt János

Diákszáj

Gyűjteményemből, amelyből a lap 1994. évi 5. számában már megjelent egy csokorralaló, ezúttal olyan példákat válogattam ki, amelyekben a terrorcselekmények, krimik, baleseti és bűnügyi krónikák nyelvezete férközött be az irodalmi feletekbe, dolgozatokba.

Az ór Antigoné mellett egy hullára lett figyelmes.

Szegény Antigoné kötél által végezte ki magát.

Vergilius megmutatta Danténak az alvilági életet.

Villont szeretője úgy kivágta, hogy komoly sérüléseket szenvedett.

Romeo maga ellen követett el merényletet.

Csokonai a második versszakban Tihanyt és Füredet szembeesíti.

Petőfi hazaszeretettét tettlegesen is bizonyította.

Ágnes asszony a bűnügyi törvény elé kerül, de végül is büntetése csak életfogytiglani mosás.

Utolsónak Kund Abigéllal szembeesítik a halottat.

Az ötödik színben Éva Ádám csendestársa.

Párizsban Danton áll a törvényeseken.

Az Éjjeli menedékhely befejezése egy önakasztás.

Apollinaire tisztelte X. Priusz pápát.

A Veres juhász eltérítette az asszonyt.

Az ebédnél kiderül, hogy a csordást elütötte a bika.

Ady erősen hangsúlyozza, hogy ő újmagyar, és Dévénynél valahova be akar törni.

Tóth Árpád a lelkét egy bányában lévő aknához hasonlítja, amely bármikor felrobbanhat.

József Attila már kiskorában gyámhatóság alá kerül.

A vizespoháron még ott a nő ujljenyomata.

Radnóti inti a költőket: éljenek tisztán, őrizték meg büntetlenségüket.

A vers végén a költő beismerő vallomást tesz: „Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép.”

A kimerült órnagy Tótkhoz megy szabadságát letölteni.

Sebestyénne Varjú Anna

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

CSÜTÖRTÖK, 1996. február 1.

A Magyar Nemzet megkérdezte: Ráznak-e a trolibuszok?

Tegnap egy nullaéves trolin utaztam egy nullaéves gyerekekkel... (B. G.)

sem. A járművek életkora nullától tizenhét évig terjed, de ha nedves az idő, akkor bármelyik rázhat. A modernebb járművekben egy égő jelzi, hogy ráz-e a jármű vagy sem, tehát a vezető hamarabb felfedezheti a meghibásodást.

megszólalása mellett Balázs Géza például a nyelvművésnek új formáit próbálgatja a

Tetten ért szavak

sorozatában. Hírek a nyelvészet háza tájáról, egy kis bakibörze, ami tanulságul szolgálhat, némi nyereség, mert a hallgatókat már elkényeztetették a kereskedelmi adók. Ott egy fuszekli vagy egy matrica már keléves hörgeést vált ki a szerencsésekből. Nyemi tehát lehet a Teten ért szavakban is, miért ne lehetne, ha ettől fokozódik a rejtvényfejtő kedv, ha nő a hallgatottság. A baj csak az, hogy a nyelvművelő műsorokat főleg azok hallgatják, akiknek nincs nagy szükségük rá. Azokat meg, akik csak értelmetlen mondatcsonkokat löknek a telefonba, jobban érdekli, milyen lenne vacsorázni a Calypso valamelyik sármos műsorvezetőjével. Mert nem is gondolnánk, milyen határozott vágyak bimbóznak a selymes férfihangokat hallgatván asszonytársainkban.

Amikor a hóhért akasztják! Nyelvi műsorról ír a rádiókritikus, rádiókritikát szemlész nyelvi bakibörzénk – kéjes élvezettel! A rádiókritika kritikus: B. G.

A műfordító II. Margaret

Nagy-Britannián kívül a királyi családoknak nagy tekintélyük van. Hasznos tagjai társadalmunknak, és brit rokonaiktól eltérően nem ének botrányos életmódon, szinte alig hallani valamit róluk.

II. Margaret dán királynőt nem csak azért szeretik alattvalói, mert eddig a komplett királyi család nem szolgáltatott botrányokat, hanem azért is, mert hazájában ismert műfordító: Simone de Beauvoir műveit például „királyi fordításban olvashatják a dán olvasók. Imádói azt állítják, ha Dániában megszűntetnék a királyságot, Margaret exkirálynőt más-

nap megválasztanák miniszterelnöknek.

Az uralkodók (kereszt)nevét le szoktuk fordítani magyarra: Erzsébet királynő, János Károly spanyol király stb. Ez több mint szabály: hagyomány! Kár, hogy a Mai Nap cikkírója eltér tőle (a március 13-i számban). A műfordító dán királynő nevét is le kellett volna (mű)fordítani: II. Margit. (K. G.)

– Nem diaktársaik ejtik teherbe a tizenéves leányanyák döntő többségét, hanem náluk négyhat évvel idősebb férfiak – derül ki egy kaliforniai tanulmányból. A felmérésből kiderült, hogy minél fiatalabb a leányanya, annál nagyobb a korkülönbség közte és az apa között. A középiskolás leányanyák esetében átlagosan 4,2 évvel idősebb az atya, a felső tagozatos korúaknál viszont 6,7 év a korkülönbség. A „lánycsábász” apák zömmel iskolázatlanok és munkanélküliek – vélekednek amerikai szociológusok. Ez a férfireteg nehezebben hódít meg korabeli hölgyeket, de a kiskorúak közül sokan telnéznek rájuk.

(Magyar Nemzet, 1996. ápr. 25.)

A felmérés leányanyáknak „anyaságuk” előtti vagy alatti teherbe ejtéséről szól-e? Mert nem ugyanaz: tizenéves leányok vagy leányanyák teherbe ejtése! B. G.

KELLEMETLEN SZORÍTILINIO SZAG NELKÜL

DEPILATORY CREAM
with almond oil
Floral fragrance

DEPILÁLÓ KRÉM
mandulaolajjal
Virág illatú

Ha ez a depiláló krém – azaz, bocsánat, depilatory cream – kellemetlen, mint a reklámban olvashatjuk, akkor aligha lesz kedve bárkinek is megvásárolni. Ez a reklám – mint olvasónk, a budapesti Nikicsér Ildikó megjegyzi – inkább ellenreklám! Mi sem gondoljuk más képp.

Ha már nem használ egy általános rendezési terv, legalább árt-son! (B. G.)

Kerületi árt-koncepció

Az elmúlt hetekben a kerületi önkormányzat képviselő-testülete elfogadta a XV. kerület általános rendezési tervének (árt) új koncepcióját, amely várhatóan szervesen beépül majd a fővárosi árt-koncepcióba. „Milyen részlet képez? Budapest” hosszú, tívű, huszonegyedik századba ivelő településfejlesztési prog-